Vodič

Za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

cprc
CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE POLITIKE SUPROTSTAVLJANJA KRIMINALITETU

UNITED STATES EMBASSY
BOSNIA AND HERZEGOVINA

V O D I Č

za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

SARAJEVO, 2016.

IMPRESSUM

Ovaj projekat je omogućila velikodušna podrška američkog naroda putem Američke ambasade u Sarajevu i svi stavovi, mišljenja i zaključci izneseni u projektu ne odražavaju nužno stav Američke ambasade ili Vlade SAD, već isključivo autora.

Autori:
Samir Rizvo
Ismir Hodžić
Gordana Milović
Muhamed Pašukanović
Amra Jahić

Urednik:
dr. sc. Eldan Mujanović

Recenzent:
prof. dr. sc. Haris Halilović

Ilustracija, dizajn i DTP. Mozaik O.D. www.mzaik.com

Broj izdanja: 1

Naziv i sjedište izdavača:
Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC) Pruščakova 27
71000 Sarajevo, BiH

Godina izdavanja i godina štampanja: 2016

Štampa:
Agencija ALIGO, Sarajevo, tel: + 387 33 638 511, aligo@bih.net.ba

Tiraž:
100 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.431(497.6)(036)

VODIČ za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije / [autori Samir Rizvo ... [et al.]. - Sarajevo : Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, 2016. - 65 str. : graf. prikazi ; 30 cm

Tekst na bos. jeziku. - Bibliografija: 59-60 str. ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-9997-8-9
1. Rizvo, Samir 2. Jahić, Amra
COBISS.BH-ID 23068422

SADRŽAJ

Predgovor 6

1. Uvod 9

1.1. Pojam i pojavni oblici trgovine ljudima 9
1.2. Trenutno stanje i trendovi trgovine ljudima 10
1.3. Faktori rizika 11
1.4. Sličnosti i razlike između trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela 11
1.5. Način počinjenja trgovine ljudima 13
1.5.1 Faza regrutacije 14
1.5.2 Faza transporta 14
1.5.3 Faza eksploatacije 14

2. Politički i pravni okvir o trgovini ljudima 17

2.1. Međunarodni politički i pravni okvir o trgovini ljudima 17
2.1.1 Međunarodne politike o trgovini ljudima 17
2.1.1.1 Ujedinjene nacije 17
2.1.1.2 Međunarodna organizacija rada (MOR) 17
2.1.1.3 Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) 17
2.1.1.4 Vijeće Evrope 18
2.1.1.5 Evropska unija 18
2.1.2 Međunarodno pravo o trgovini ljudima 18
2.2. Politički i pravni okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 20
2.2.1 Politički okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 20
2.2.2 Pravni okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 21
2.2.2.1 Ustavi 21
2.2.2.2 Krivični zakoni, zakoni o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom i zakon o programu zaštite svjedoka 22
2.2.3 Institucionalni okvir i mehanizmi za koordinaciju aktivnosti suzbijanja trgovine ljudima 24
2.2.3.1 Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima 24
2.2.3.2 Monitoring tim 24
2.2.3.3 Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije 24
2.2.3.4 Regionalni monitoring timovi 25

3. Principi i standardi djelovanja inspekcije rada 27

3.1. Uvod u inspekciju rada i trgovinu ljudima 27
3.2. Osnovni principi inspekcija rada u borbi protiv trgovine ljudima 27
3.3. Institucionalni, zakonski i regulativni okvir za rad inspekcija rada 27
3.3.1 Međunarodni dokumenti i definicija 27
3.3.2 Nadležnosti i organizacija inspekcija rada u domaćem zakonodavstvu BiH 28
3.3.2.1 Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine 29
3.3.2.2 Republika Srpska 30
3.3.2.3 Federacija Bosne i Hercegovine 32
3.4. Uloga i mogućnost inspekcije rada u suprotstavljanju trgovini ljudima 35
3.4.1 Ovlaštenja inspekcije rada 35

4. Postupanje inspektora rada u otkrivanju i procesuiranju slučajeva trgovine ljudima 37

4.1. Oblici trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i MOR indikatori 38
4.1.1 Prisilni rad 38
4.1.2 Ropstvo ili ropski odnos 38
4.1.3 Radna eksploatacija radnika migranata u inostranstvu 39
4.1.4 Prisilno služenje u domaćinstvima 40
4.1.5 Prisilni rad djece 40
4.2. Indikatori trgovine ljudima Međunarodne organizacije rada (MOR) 40
4.3. Rano otkrivanje slučaja – prevencija eksploatacije 41
4.4. Otkrivanje slučajeva trgovine ljudima i identifikacija potencijalne žrtve trgovine ljudima 43
4.5. Postupanje sa djecom 45
4.6. Postupanje sa odraslim 47
4.7. Postupanje sa strancima – migrantima 49
4.8. Sačinjavanje zapisnika o inspekcijskom nadzoru pri uočavanju indikatora trgovine ljudima 50

5. Postupanje inspektora rada u zaštiti i pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima 51

5.1. Intervencije 51
5.1.1 Intervencija I: Kontaktiranje nadležnih institucija radi ukazivanja neposredne pomoći 52
5.1.2 Intervencija II: Planiranje i organiziranje oblika zaštite i zbrinjavanja 53
5.1.3 Intervencija III: Transport 54
5.1.4 Intervencija IV: Smještaj 54
5.1.5 Intervencija V: Saradnja s nadležnim institucijama tokom zbrinjavanja 55

6. Korištena literatura 59

7. Lista relevantnih pojmova 61

Predgovor

Trgovina ljudima danas predstavlja jednu od globalno prisutnih kriminalnih pojava kojom se na najteži mogući način pogađa ljudsko dostojanstvo. S tim u vezi, trgovina ljudima ima primarno negativne posljedice po univerzalno zaštićena ljudska prava i slobode žrtava tih pojava. S druge strane, učinitelji krivičnih djela trgovine ljudima, iskorištavajući ranjivost i druge faktore rizika na strani oštećenih, poduzimaju radnje trgovine ljudima sa isključivom ili pretežnom namjerom sticanja protivpravne imovinske koristi. Tačnije, iskorištavanjem drugih osoba oni za sebe ili druge pribavljaju značajnu imovinsku dobit. Često žrtve trgovine ljudima jesu maloljetne i osobe mlađe životne dobi. Njihova ranjivost ogleda se u nedovoljnom ili nikakvom životnom iskustvu i nedostatku svijesti da lako mogu postati žrtve trgovine ljudima, što ih čini posebno privlačnim za učinioce i njihove pomagače. Ovo su samo neki od osnovnih razloga zašto se cjelokupna svjetska javnost intenzivno bavi problemom trgovine ljudima, koji je, nakon dugotrajnih rasprava i donošenja pojedinih odluka od strane nadnacionalnih sudova, otvoreno proglašen modernim ropstvom koje pogađa sve veći broj ljudi, naročito onih u nerazvijenim i zemljama u razvoju.

Među velikim brojem pravnih i drugih izvora koji nastoje dati dovoljno sveobuhvatno i precizno pojmovno određenje trgovine ljudima, uspostavljen je određeni konsenzus, na način da se danas ova pojava sagledava kroz prizmu tri konstitutivna elementa koji čine trgovinu ljudima: radnja, sredstvo i svrha. Upravo je treći od navedenih elemenata, odnosno svrha, s kojom se poduzimaju radnje trgovine ljudima, bila ključna odrednica za izradu posebnog edukativnog materijala, tj. Vodiča u oblasti radne eksploatacije kao oblika trgovine ljudima.

Naime, u Bosni i Hercegovini su, u periodu od okončanja ratnih dejstava, registrirane pojave različitih oblika seksualne eksploatacije žena i djevojaka što je već tada alarmiralo cjelokupnu domaću i međunarodnu javnost da se taj problem adekvatno tretira i umanje njegove posljedice po žrtve. U proteklom periodu dosta toga je poduzeto na zakonodavnom, institucionalnom i praktičnom planu da se trgovina ljudima, naročito u svrhe seksualne eksploatacije, stavi pod formalnu kontrolu nadležnih institucija. S druge strane, opći razvoj i dinamika društvenih odnosa sa sobom su donijeli neke nove forme u kojima se počinju javljati pojedini oblici iskorištavanja ljudi. Tu se posebno izdvojila radna eksploatacija. O njenoj prisutnosti i prepoznatljivosti u bosansko-hercegovačkoj stvarnosti ranije se nije govorilo, ali je jednostavno došlo vrijeme da se i na ovaj način počne govoriti o tom problemu kako bi se on blagovremeno i efikasno prevenirao i suzbijao. U tom smislu, poseban značaj za institucionalni tretman problema trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije imaju kontrolni i nadzorni organi nadležnih inspekcija rada unutar Bosne i Hercegovine, čiji su se predstavnici odazvali pozivu da zajednički i koordinirano sačine ovu vrstu publikacije koja će pružiti osnovne informacije o problemu trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije, njegovim karakteristikama i pojavnim oblicima te osnovama na kojima se trgovina ljudima kontrolira na međunarodnom i domaćem planu.

Vodič u tom smislu sadrži vrlo konkretne, korisne i precizne informacije o ključnim instrumentima međunarodnog prava i akterima koji se na tom nivou bave trgovinom ljudima. Poseban akcent stavljen je na problem radne eksploatacije ljudi koji predstavlja jedan od oblika trgovine ljudima. U Vodiču se daje pregled razvoja domaćeg zakonodavnog i institucionalnog okvira koji je dizajniran da se suprotstavlja trgovini ljudima. Vodič se bavi i pregledom ključnih instrumenata razvijenih od strane Međunarodne organizacije rada, Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope i Evropske unije u borbi protiv radne eksploatacije ljudi. Naročito vrijedan napor autora Vodiča leži u činjenici da su kroz svoj angažman nastojali obuhvatiti ključne indikatore radne eksploatacije s kojima se inspektori rada, prilikom terenskog rada, mogu susresti i koji im mogu poslužiti da na vrijeme prepoznaju žrtve ovih oblika iskorištavanja ljudi i poduzmu konkretne radnje obavještavanja nadležnih organa koji se bave ovim problemom. U tom smislu, Vodič predstavlja vrlo korisno sredstvo za sticanje novih i širenje postojećih znanja o fenomenu trgovine ljudima, naročito onih oblika koji se poduzimaju sa svrhom radne eksploatacije. Vodič je primarno namijenjen inspektorima rada koji postupaju u konkretnim slučajevima na terenu, ali i široj čitalačkoj publici: sudijama, tužiocima, policijskim službenicima, socijalnim radnicima, psiholozima, imigracijskim službenicima, studentima i drugim zainteresiranim čitaocima.

Na kraju, posebno priznanje treba odati autorima Vodiča, inspektorima rada iz Federalne uprave za inspekcijske poslove, Republičke uprave za inspekcijske poslove, Kancelarije-Ureda Gradonačelnika, Inspektorat, Brčko distrikta BiH kao i drugim angažiranim ekspertima na uloženom trudu i cjelokupnom angažmanu da dobijemo ovako kvalitetan edukativni materijal u ovoj oblasti.

Izrada Vodiča bi bila skoro pa nemoguća bez jasnog strateškog opredjeljenja i vizije Ministarstva sigurnosti/bezbjednosti Bosne i Hercegovine koje ima koordinirajuću ulogu u praćenju problematike trgovine ljudima i pružanju adekvatnih odgovora na probleme koji se javljaju u praksi.

Na samom kraju, posebno se želim zahvaliti ambasadi Sjedinjenih Američkih Država u BiH, koja je prepoznala značaj jednog ovakvog poduhvata te pružila finansijsku podršku u pravcu pripreme i publiciranja Vodiča kao i implementacije početnih obuka inspektora rada iz oblasti trgovine ljudima u svrhe radne ekploatacije. Realno je očekivati da će Vodič ostvariti svoju svrhu i pomoći najprije profesionalcima u praksi, tj. inspektorima rada da u svom radu mogu efikasnije postupati u odnosu na sve izraženiji problem trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije kojem se moramo zajednički i koordinirano posvetiti u interesu zaštite žrtava ovih pojava.

Sarajevo, 11.6.2016.

Urednik

Dr. sc. Eldan Mujanović

1. Uvod

1.1. Pojam i pojavni oblici trgovine ljudima

Eksploatacija ljudi je fenomen koji obilježava cijelu historiju, bilo da se naziva klasičnim ropstvom, sluganstvom ili pak trgovinom ljudima koja obilježava savremeno doba. Zajedničko obilježje svih ovih pojava jeste ropski položaj ljudi, njihovo držanje u statusu roba, s oduzetim pravima i u vlasništvu druge osobe ili zajednice, držanje protiv njihove volje radi materijalne, finansijske, seksualne ili druge koristi. Danas se trgovina ljudima smatra teškim kršenjem ljudskih prava i kriminalom koji uključuje regrutovanje, prevoz, transfer, skrivanje, pružanje utočišta ili prihvat osoba. Povezana je s upotrebom sile, prijetnje, otmice, moći, uticaja, vlasti, prevare, obmanjivanja, ucjene ili stanja ugroženosti u svrhu stvaranja osjećaja straha i bespomoćnosti kod žrtava. Sve navedeno vodi ka stvaranju zavisničkog odnosa u kojem se žrtva eksploatiše od trgovaca ljudima, bilo da su oni pojedinci ili pripadnici manjih odnosno većih kriminalnih grupa.

Trgovina ljudima konstantno prima nove oblike i brzo se mijenja. Širenju ovog problema doprinijelo je i to da se forma iskorištavanja ljudi nije ograničila samo na seksualnu eksploataciju. U novije vrijeme trgovina ljudima dobija forme prisilnog rada, zloupotrebe s ljudskim organima, iskorištavanja u pornografiji i ostalim oblicima rastuće "sex industrije" ili organiziranog prosjačenja i činjenja krivičnih djela, ali i druge oblike ropskog rada ili odnosa. Faktori koji uzrokuju i pospješuju trgovinu ljudima su: nasilje u porodici, neravnopravnost spolova, nasilje zasnovano na spolu, nasilje nad djecom, siromaštvo, nedostatak mogućnosti za mlade, nezaposlenost, loš ekonomski i socijalni položaj manjina, interno raseljavanje i izbjeglištvo. Osim toga, prisutan je i nizak nivo javne svijesti o prisustvu fenomena trgovine ljudima u društvu, njegovih uzroka, posljedica, načina sprečavanja i otklanjanja posljedica.

Kako bi se najpreciznije ilustrirao fenomenološki, krivičnopravni i stvarni koncept fenomena trgovine ljudima, u nastavku je prikazan troslojni prikaz koji se zasniva na elementima radnje, sredstva i svrhe eksploatacije ljudi u svrhu trgovine ljudima.

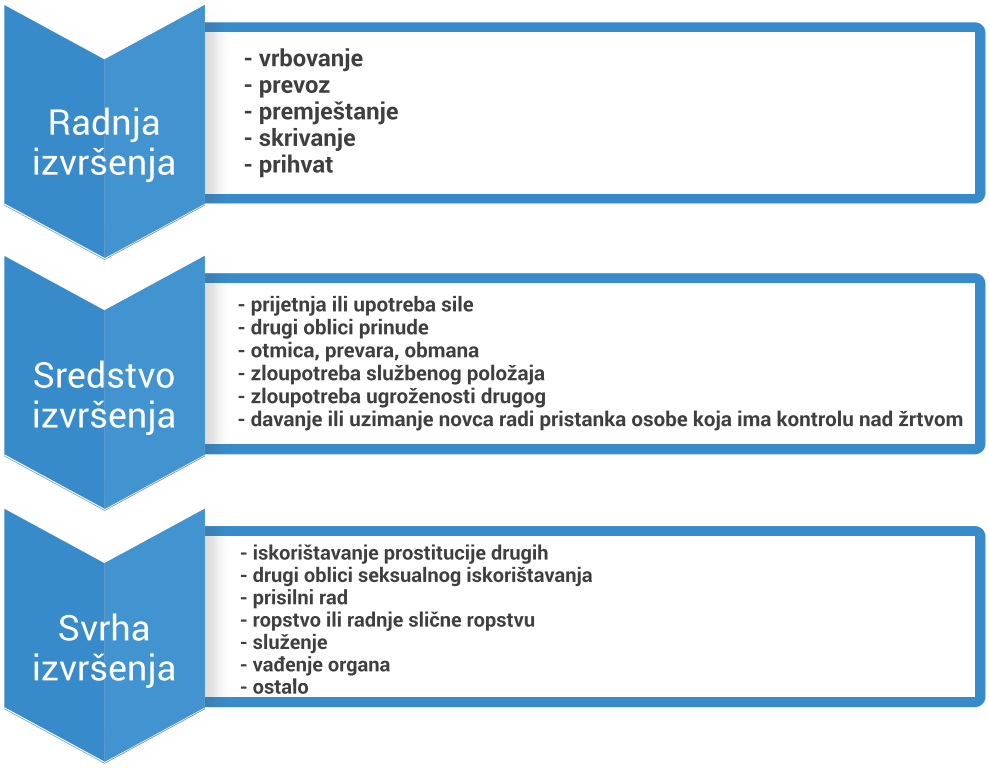

Slika 1. Konstitutivni elementi trgovine ljudima

1.2. Trenutno stanje i trendovi trgovine ljudima

Posljednjih decenija, velika pažnja i značaj usmjereni su na trgovinu ljudima zato što ona predstavlja flagrantno kršenje osnovnih ljudskih prava i što je najbrže rastući oblik organiziranog i u nekim slučajevima prekograničnog kriminala. U regiji jugoistočne Evrope, trgovina ljudima pojavila se kao posljedica ratnih sukoba, društvene i političke tranzicije, naglog siromašenja većine stanovništva, raspada sistema sigurnosti, ali i masovnih raseljavanja i nekontroliranih migracija stanovništva.

Analize prisustva fenomena trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini ukazuju da je ona prisutna od 1996. godine i da se do 2003. godine primarno radilo o žrtvama seksualne ekspoatacije. Na osnovu analize podataka o kupovanju i prodaji žrtava, zaključeno je kako se u procesu trgovine ljudima ljudska bića tretiraju kao roba s tržišnom cijenom, a taj iznos postaje dug koji žrtve moraju nadoknaditi svome vlasniku pružanjem seksualnih usluga klijentima. U ovakvim slučajevima radi se o višestrukim kršenjima ljudskih prava i sloboda (oduzimanje putnih isprava, ograničavanje slobode kretanja, nedostupnost medicinskih usluga, neplaćanje zarade, tjelesno, mentalno, seksualno zlostavljanje i dr.). Od 2004. godine primjetan je novi oblik trgovine ljudima. Za žrtve se danas uglavnom vrbuju žene, državljanke Bosne i Hercegovine, u cilju seksualne eksploatacije, uz trend stalnog opadanja broja stranih žrtava i porast broja domaćih koje su identificirane kao žrtve trgovine ljudima unutar Bosne i Hercegovine.

U posljednjim godinama prisutan je novi trend trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Istraživanja i praksa ukazuju da se takva trgovina ljudima uglavnom dešava u ekonomskim sektorima koji su radno intenzivni, neregulirani ili slabo regulirani. Ovi sektori upošljavaju sezonsku, privremenu i podugovorenu radnu snagu. Radnici u ovim sektorima često su migranti, s neregularnim statusom, u nemogućnosti pristupa zakonitom tržištu radne snage i mehanizmima zaštite radnika. Migranti su, uglavnom, zaposleni preko posrednika ili posredničkih agencija uz lažna obećanja o zaposlenju pa se najčešće nalaze u radnom odnosu zasnovanom na neformalnim kontaktima, usmenim dogovorima, često i s nepovoljno ili jednostrano mijenjanim uvjetima rada. Ovi radnici često rade na izolovanim mjestima, ne govore službeni jezik zemlje u kojoj rade, nemaju informacije o svojim pravima i sigurnosnim standardima ili mjestima gdje se mogu obratiti za pomoć. Njihovo radno vrijeme je dugo, žive u nepodnošljivim uvjetima, često bez pristupa električnoj energiji i vodi, s niskim platama i velikim odbicima za posrednike, hranu i smještaj.

Veoma kompleksno i diskutabilno pitanje vezano je za postavljanje jasne granice i razlikovanja trgovine ljudima u svrhu eksploatacije radne snage od niskih plata i loših uvjeta rada. Kada prestaju niske plate i loši uvjeti rada, a kada počinje eksploatacija i trgovina ljudima? Na ovo pitanje jasan odgovor ne daju ni brojni međunarodni dokumenti koji su veoma precizno definirali samu trgovinu ljudima i eksploataciju radne snage kao jedan od oblika trgovine ljudima. Ipak, jedan od široko prihvaćenih kriterija u tom smislu postavlja Međunarodna organizacija rada, prema kojoj je odgovor na pitanje "da li ste slobodni da naplatite svoj rad u bilo kojem trenutku?" ključna vododijelnica razlikovanja između loših uvjeta rada i izrabljivanja u svrhu trgovine ljudima. Kako ne postoji univerzalni kriterij za određivanje žrtve radne eksploatacije, moglo bi se reći da je odsustvo slobode za napuštanje uvjeta iskorištavanja prikladno za definiranje žrtava trgovine ljudima.

Prisilno prosjačenje djece smatra se oblikom iskorištavanja, a u novije vrijeme i jednim oblikom ropske potčinjenosti i savremenog ropstva. Najnoviji izvještaj o prisilnom prosjačenju djece, objavio je Anti-Slavery International 2009 godine. U ovom izvještaju daje se jasna slika složenih sistema pripreme i obrazaca ponašanja, kojima se zatvaraju djeca u krug eksploatacije u kojem su prisiljena prositi za članove porodice. Prosjačenje djece pojava je koja uveliko opterećuje društvo u Bosni i Hercegovini. Izvještaj Ureda ombudsmana Bosne i Hercegovine (2010) ukazuje na veličinu ovog problema i moguće načine rješavanja. Primjena pristupa, koji se zasniva na ljudskim pravima, zahtijevala bi, u ovom slučaju, individualiziranu ocjenu potrebe žrtve u kojoj bi interes djeteta bio vodeći princip u pružanju kratkoročne i dugoročne pomoći.

Primjer: U predmetu, B. P. iz Gradačca, Sud Bosne i Hercegovine potvrdio je optužnicu protiv jedne osobe za trgovinu ljudima, s otežavajućim okolnostima. Činjenice ukazuju na maloljetnu P. A., koja se nalazi u teškoj finansijskoj situaciji. Njena majka se udala za B. P., njenog očuha, koji ju je primio u svoj dom. Tokom tog vremena, očuh je iskoristio njen položaj i tjerao je da prosi. Očuh se prethodno dogovorio s još dvije druge osobe (jednim muškarcem i jednom ženom), koje su živjele na drugoj lokaciji, da im proda djevojčicu. Zauzvrat, za nju je primio 400 KM. Ove dvije osobe su je odvele, iskoristile njen položaj i natjerale da živi u vanbračnom odnosu s njihovim sinom, u kući u kojoj je tada boravila. Tokom tog perioda djevojčica je, također, prisiljavana da prosi i radi na smetljištu. Kada god je pokušavala pobjeći, njen očuh bi je našao, fizički i psihički maltretirao i vraćao onim dvjema osobama, kojima je bila prodata, čime je on počinio krivično djelo trgovine ljudima, iz člana 186 stav 2 KZ BiH (OSCE, 2011). U ovom predmetu Sud Bosne i Hercegovine donio je nepravosnažnu oslobađajuću presudu.

Dosadašnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini ukazuju da pored manjeg broja organizirane trgovine ljudima, sve više preovladava trgovina ljudima koju vrše manje kriminalne grupe i pojedinci. Ovakvi slučajevi obično uključuju državljane Bosne i Hercegovine, ali sporadično i pojedince iz zemalja regije. Sudska praksa gonjenja krivičnih djela trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je skromna, uglavnom zbog prisutnih nejasnoća pri kvalificiranju krivičnih djela i odlučivanja da li se radi o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije ili o jednostavno lošim uvjetima rada i potplaćenom radu. Sve ovo u konačnici rezultira samo provođenjem prekršajnih postupaka iz radnopravne oblasti.

Ključni cilj ovog vodiča jeste da poveća znanje inspektora rada o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije te da poveća broj identificiranih žrtava ovog oblika trgovine ljudima. Pored toga, vodič ima za cilj da poboljša efikasno krivično gonjenje pojedinaca i kriminalnih grupa uključenih u trgovinu ljudima u svrhu radnog eksploatisanja ljudi.

1.3. Faktori rizika

Lažno oglašavanje za posao najčešći je faktor rizika vezan za radnu eksploataciju. Ovakvi oglasi obično sadrže vrlo primamljive ponude obavljanja poslova u inostranstvu za koje je obećana veća zarada od one koju osoba može dobiti u svojoj zemlji. Nakon stupanja u kontakt s potencijalnom žrtvom, koriste se metode psihološke manipulacije kojima se ruši žrtvin skepticizam. Obmanama i fabrikovanim dokumentima, bilo u vidu dokumenata na papiru ili putem interneta, žrtvi se dokazuje validnost i legalnost poslodavca, kao i osoba koje se predstavljaju kao predstavnici kompanije ili samih ponuđenih poslova. Osobe koje rade na regrutovanju novih žrtava s potencijalnom žrtvom nastoje uspostaviti odnos povjerenja, zasnovan na neistinama te psihološkoj i emotivnoj manipulaciji koje su zasnovane na poznavanju životne situacije potencijalne žrtve, kao i njenog psihološkog profila. Pošto su mlađe osobe često primarna meta za regrutaciju, komunikacija s potencijalnim žrtvama stvara lažan osjećaj sigurnosti koji omogućava laku manipulaciju.

1.4. Sličnosti i razlike između trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela

Prepoznavanje žrtava trgovine ljudima pri prvom susretu s inspekcijama i drugim službama za provođenje zakona je važno za razvijanje uspješnog krivičnog gonjenja kriminalnih organizacija i pojedinaca koji ih uključuju u trgovinu ljudima. Najčešće se radi o zabludama da su trgovina ljudima i krijumčarenje ljudi isti tipovi kriminalnih aktivnosti te da su trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije i organizirana prostitucija isti tipovi kriminalnih aktivnosti.

Trgovina ljudima i krijumčarenje ljudi potpuno su različiti tipovi kriminala. Krijumčarenje ljudima uključuje omogućavanje, prevoženje ili nezakonit ulazak osobe preko međunarodne granice u nastojanju da izbjegne imigracione zakone neke zemlje. Krijumčarenje ljudi dešava se s pristankom i traženjem osobe koja se krijumčari i plaća krijumčara da mu pomogne u nezakonitom ulasku u drugu zemlju. Kod krijumčarenja ljudi, jednom kada osoba dostigne željenu destinaciju prestaje međusobni odnos krijumčara i krijumčarene osobe. Međutim, neki krijumčareni migranti primorani su nastaviti odnos s krijumčarima kako bi otplatili troškove krijumčarenja i tada se zasniva odnos karakterističan za trgovinu ljudima.

Trgovina ljudima uključuje silu, prijetnju, zloupotrebu i eksploataciju i kao takva je kriminal protiv pojedinca.

Krijumčarenje ljudima je protivzakonita poslovna aktivnost koja je plaćena usluga i kao takvo je kriminal protiv države.

Često je prisutna i zabluda da su trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije i organizirana prostitucija isti tipovi kriminala. Jasnu razliku u ovoj zabludi čini element sile, jer žrtve trgovine su skoro uvijek prisiljene na rad protiv njihove volje. Osim toga, žrtve trgovine ljudima nemaju mogućnost komunikacije sa svojim porodicama i drugim bliskim osobama, imaju ograničeno kretanje i slobodu raspolaganja zaradom. U svakodnevnim situacijama često jedan fenomen prerasta u drugi. U nekim slučajevima, razlika među njima nestaje jer ljudi koji su platili da budu krijumčareni ne budu oslobođeni nakon dolaska na odredište, već budu držani do isplate dodatnih iznosa krijumčarima. Također, žene koje se bave prostitucijom, a koje su to činile svojevoljno, silom, prijetnjom, prevarom ili na drugi način, budu dovedene u potpuno ovisan odnos prema organizatorima prostitucije i postanu žrtve trgovine. Razlikovanje trgovine ljudima od drugih fenomena prvi je korak prema efikasnom postupanju inspekcija i drugih službi protiv trgovaca ljudima. Razlike u pojedinim konstitutivnim elementima ovih fenomena su prikazane u nastavku:

ELEMENTI RAZLIKOVANJA	TRGOVINA LJUDIMA	KRIJUMČARENJE MIGRANATA
Prekograničnost	Žrtva trgovine može i ne mora preći granicu u procesu trgovine. Žrtva može u procesu trgovine preći granicu na legalan ili ilegalan način.	Krijumčareni migranti uvijek prelaze granicu. Krijumčareni migranti uvijek ilegalno prelaze granicu.
Cilj	Cilj trgovaca ljudima je eksploatacija žrtve i zarada od eksploatacije.	Cilj krijumčarenja je zarada od ilegalnog prebacivanja preko granice.
Volja	Žrtva može i ne mora dati pristanak da se s njom trguje.	Krijumčarena osoba uvijek daje pristanak da se krijumčari.
Trajanje	Žrtva ostaje u odnosu s trgovcima ljudima sve dok traje eksploatacija.	Po dolasku na odredište prestaje svaki odnos krijumčara i krijumčarenih.

Slika 2. Elementi razlikovanja trgovine ljudima i krijumčarenje migranata

ELEMENTI RAZLIKOVANJA	TRGOVINA LJUDIMA	PROSTITUCIJA
Volja	Žrtva trgovine ljudima je uvijek prisilno eksploatisana.	Prostitutka se uvijek dobrovoljno bavi prostitucijom.
Sloboda odlučivanja	Žrtva nema slobodu odlučivanja, osoba koja ih eksploatiše potpuno je kontroliše.	Prostitutka ima slobodu da samostalno odlučuje o sopstvenom životu.
Sloboda kretanja	Žrtve nemaju slobodu kretanja.	Prostitutka ima slobodu kretanja.
Raspolaganje zaradom	Žrtva ne raspolaže samostalno ostvarenom zaradom.	Prostitutka samostalno raspolaže ostvarenom zaradom.

Slika 3. Elementi razlikovanja trgovine ljudima i prostitucije

U složenim odnosima između trgovine ljudima, krijumčarenja migranata i prostitucije vrlo često su prisutne i brojne predrasude i zablude čije poznavanje može učiniti situaciju jasnijom. Naredna slika najbolje prikazuje takve zablude i daje odgovore na brojna nejasna pitanja.

ZABLUDA	REALNOST
Ilegalni imigranti su bez dokumenata!?	Ilegalni imigranti najčešće imaju identifikacione dokumente, ali im nedostaju identifikacioni dokumenti koji bi im dozvolili da uđu ili ostanu u datoj zemlji.
Državna granica mora biti pređena!?	Krijumčarenje ljudima zahtjeva prelazak granice zemlje u koju se krijumčari. U trgovini ljudima, prelazak granice nije neophodan element kriminala. Trgovina ljudima može se desiti unutar jednog grada, regije i države.
Žrtve trgovine ljudima su uvijek uključene u druge vrste kriminala!?	Žrtve trgovine ljudima mogu biti uključene u kriminalne aktivnosti (prostitucija, zloupotrebe droga, razbojništva, krađe identiteta). Češće, žrtve rade pod prisilom u radionicama, gradilištima, farmama, imanjima.
Žrtve trgovine znaju u šta se upuštaju!?	Žrtve trgovine su često prevarene od bliskih osoba, agencija za zapošljavanje i drugih. Kada se nađu u svijetu trgovine, žrtve često budu izložene prijetnji, nasilju, zloupotrebama, zadržavanju i situacijama koje one nisu mogle ni zamisliti.
Žrtve trgovine su uvijek grubo tretirane tokom transporta!?	Kriminalne organizacije ne izlažu uvijek žrtve nehumanim metodama transporta. Radnici koji nisu bili izloženi nasilju su profitabilniji, a žrtva trgovine, lažno zavedena ponudom za zaposlenje, izgledno će putovati dobrovoljno. Kada doputuju na odredište, suočavaju se s prinudom i kontrolom trgovaca.
Žrtve trgovine ljudima žele pomoć od službi za provođenje zakona!?	Žrtve trgovine ljudima često su nepovjerljive prema službama za provođenje zakona. Tortura kojoj su bile izložene prevladava, a kada žrtve pobjegnu trgovcima često idu u nevladine organizacije umjesto u službe za provođenje zakona.

Slika 4. Zablude i realnosti o trgovini ljudima i krijumčarenju migranata

1.5. Način počinjenja trgovine ljudima

Obim zarade od trgovine ljudima približava se iznosima koji se stiču od trgovine opojnim drogama, a dosadašnja sudska praksa pokazuje da su izrečene kazne za trgovinu ljudima mnogo manje u odnosu na druge vidove kriminala. Registrirane su i bliske veze, saradnja kriminalnih grupa i pojedinaca uključenih u trgovinu ljudima i njihova specijalizacija u različitim dijelovima lanca trgovine, od regrutovanja, transporta, smještaja, upravljanja objektima u kojima se vrši eksploatacija i slično. U nastavku će biti govoreno o nizu radnji koje čine fenomen trgovine ljudima u svim pojedinim koracima tj. fazama koje čine proces unutar kojeg se odvija ova kriminalna aktivnost.

1.5.1 Faza regrutacije

Regrutacija novih žrtava podrazumijeva ubjeđivanje ili primoravanje žrtava da napuste svoje sigurno i poznato okruženje te da se prepuste trgovcima. Trgovci to postižu na više načina, od nasilnih otmica ili kupovine žrtava od njihovih roditelja, staratelja ili drugih lica pod čijom se kontrolom nalaze, posebno ako se radi o djeci ili osobama zaostalim u razvoju. Prisutno je i podlijeganje žrtava ucjenama, prijetnjama, prevarama, lažnim obećanjima ili pristajanjima na izazove nepoznatog, pa sve do namjernog, lažnog i proračunatog uspostavljanja emotivnih odnosa između trgovca i žrtve.

Neke žrtve samovoljno prihvataju regrutaciju nakon sporazuma s trgovcem koji je uspostavio kontakt sa žrtvom preko oglasa u novinama, agencijama za regrutaciju ili preko ličnog kontakta. Neke od žrtava, vjerujući da će dobiti legalne poslove, zapravo su u zabludi o prirodi trgovine. Druge znaju da će raditi u seksualnoj industriji, ali su prevarene po pitanju radnih i životnih uvjeta, finansijskih dogovora i nivoa osobne slobode. Neke žrtve se dovode u zavisnost od trgovaca jer u dogovoru s njima pristaju platiti ili kasnije kroz rad isplatiti značajne sume novca za pribavljanje putnih isprava, troškove putovanja, radnih i boravišnih dozvola, troškove infrastrukture za rad i slično. Ovo stvara dužnički odnos u kome žrtva nikad ne može zaraditi dovoljno novca da plati orginalni dug prema trgovcu. Orginalni dug često i poraste zbog skrivenih, neplaniranih i iznenadnih troškova koji, često namjerno, nisu predstavljeni žrtvi u fazi regrutacije.

1.5.2 Faza transporta

Transport žrtava s mjesta regrutacije do mjesta eksploatacije vrši se svim mogućim prevoznim sredstvima. Ako je transport međunarodni, trgovci pribavljaju lažne putne i druge isprave za žrtve i prate tok transporta kako bi osigurali njihov dolazak na odredište. Često se oduzimaju identifikacijski ili putni dokumenti žrtava. Dokumente od žrtava oduzimaju krijumčari ili prevoznici s namjerom da ih predaju naručiocu. Tako se uspostavlja kontrola ponašanja žrtava, jer ukoliko žrtve traže svoje dokumente, budu ucjenjene da će ih predati policiji koja će ih zbog posjedovanja krivotvorenih ili lažnih dokumenata, odnosno neposjedovanja putnih isprava, pritvoriti i deportovati. Ovakve ucjene prate i druge mjere te postupci prisile koje vrše pratioci na putovanju i sami trgovci ili krijumčari.

1.5.3 Faza eksploatacije

Eksploatacija žrtve, njen obim i metode, prije svega zavisit će od oblika eksploatacije, a zatim i od uvjeta u lokalnim "industrijama" gdje se vrši eksploatacija radne snage ili uvjetima pod kojima se vrši seksualna eksploatacija ili eksploatacija žrtava u organiziranom prosjačenju, sakupljanju materijala za reciklažu, vršenju krivičnih djela ili drugog oblika prisilnog rada. Obim, uvjeti i metode radne eksploatacije žrtava zavisit će i od nivoa inspekcijskog, policijskog i imigracionog nadzora te odnosa ovih službi prema problemu, odnosno od utvrđenih politika i zakonodavstva vezanog za trgovinu ljudima.

Žrtve radne eksploatacije će najčešće raditi u proizvodnim radionicama, gradilištima, poljoprivrednim imanjima i domaćinstvima. Žrtve organiziranog prosjačenja prosjačit će na svim javnim mjestima koja se pokažu kao profitabilna, a žrtve koje su organizirane i prisiljene da čine krivična djela džeparit će po ulicama, prevoznim sredstvima i svim drugim javnim mjestima pogodnim za vršenje ovog krivičnog djela. Pored toga, vršit će sitne krađe po prodavnicama, provalne krađe u vozila, stanove i druge prostore. Žrtve koje su prisiljene raditi u industriji sakupljanja sekundarnih sirovina radit će na deponijama i drugim mjestima gdje se sakuplja i upravlja otpadom.

Radi osiguranja potpune kontrole nad žrtvama, trgovci koriste razne metode, a najčešće su:

- oduzimanje i zadržavanje putnih i identifikacionih dokumenata;
- ograničavanje kretanja, zatvaranje i stalan nadzor bez mogućnosti kontakta s drugim ljudima;
- često preseljavanje žrtava i osoba s kojima su žrtve u kontaktu, kako bi se spriječilo uspostavljanje bilo kakvih veza s drugim žrtvama ili dobijanje informacija i detalja o trgovini ljudima;
- ubjeđivanje žrtava o postojanju jakih veza trgovaca s policijom, inspekcijama, imigracionim vlastima kako bi se žrtvama predočilo da bi eventualni bijeg i prijavljivanje bili bezuspješni;
- upotreba ili prijetnja upotrebom fizičkog ili seksualnog nasilja prema žrtvama ili njima bliskim osobama, ucjene, psihološki pritisci raznih oblika i slično.

2. Politički i pravni okvir o trgovini ljudima

2.1. Međunarodni politički i pravni okvir o trgovini ljudima

2.1.1 Međunarodne politike o trgovini ljudima

Zbog složenosti ovog problema neopodno je definiranje odgovarajućih politika za borbu protiv trgovine ljudima na nacionalnom, regionalnom i univerzalnom nivou. Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina i njeno članstvo, ili planovi za članstvo u međunarodnim organizacijama i integracijama, posebno relevantne su politike koje definiraju i provode Organizacija Ujedinjenih nacija, Međunarodna organizacija rada, Organizacija za saradnju i sigurnost u Evropi, Vijeće Evrope i Evropska unija.

2.1.1.1 Ujedinjene nacije

Ujedinjene nacije svoju politiku u borbi protiv trgovine ljudima definiraju i provode putem svog Ureda za drogu i kriminal (UNODC) i drugih specijaliziranih agencija te putem Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara za trgovinu ljudima. Ujedinjene nacije nude pomoć državama pomažući im u izradi tekstova zakona, kreiranju svobuhvatnih nacionalnih strategija protiv trgovine ljudima te pomažući svojim resursima u njihovoj implementaciji. UNODC ovo pitanje tretira kroz Globalni program protiv trgovine ljudima koji predstavlja osnovu politike Ujedninjenih nacija u ovom području, a svoju pažnju usmjerava i na prevenciju trgovine, zaštitu žrtava trgovine i krivično gonjenje trgovaca ljudima. UNODC je od 2012. godine počeo s objavljivanjem Globalnog izvještaja o trgovini ljudima koji podnosi svake dvije godine.

2.1.1.2 Međunarodna organizacija rada (MOR)

Međunarodna organizacija rada tretira trgovinu ljudskim bićima još od početka svog postojanja. Inicijalne aktivnosti bile su blisko povezane s borbom protiv "trgovine bijelim robljem" i Ligom naroda, a veću pažnju ovaj fenomen dobio je Konvencijom protiv prisilnog rada iz 1930. godine. Uloga Međunarodne organizacije rada u borbi protiv trgovine ljudima je dodatno ojačana usvajanjem dvije konvencije: Konvencije o radnicima migrantima i Konvencije o najgorim oblicima dječijeg rada. U mnogobrojnim projektima i aktivnostima zagovaranja, Međunarodna organizacija rada trgovinu ljudima posmatra iz perspektive tržišta rada te nastoji eliminirati uzroke trgovine ljudima, poput siromaštva, nezaposlenosti i neefikasnih sistema migracije radne snage. Odgovor Međunarodne organizacije rada uključuje institucije tržišta radne snage, poput službi za zapošljavanje, inspekcije rada i ministarstva rada. Međunarodna organizacija rada konsultira i uključuje u svoj rad organizacije radnika i poslodavaca, a partner je i međunarodnim organizacijama poput UNDP-a, IOM-a i UNICEF-a. Polazne osnove i principi u politici Međunarodne organizacije rada o trgovini ljudima jesu da trgovina ljudima krši osnovna prava svakog pojedinca – slobodu od prisilnog rada, slobodu udruživanja i kolektivnog pregovaranja te slobodu od diskriminacije na radu. Međunarodna organizacija rada trgovinu ljudima definira kao jednu od najtežih formi dječijeg rada, koja ozbiljno ugrožava razvoj djeteta. Spomenuta četiri osnovna principa naglašena su u Deklaraciji o fundamentalnim principima i pravu na rad iz 1998. godine.

2.1.1.3 Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE)

U svom odnosu prema trgovini ljudima, OSCE polazi od akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i kroz Alijansu protiv trgovine ljudima koju čini široki forum država, međunarodnih i nevladinih organizacija na sprečavanju trgovine ljudima. Alijansa pomaže u razvoju efektivnih zajedničkih strategija, kombinira pojedinačne napore i pruža zemljama članicama i partnerima saradnju s inovativnim i koordiniranim pristupima. Ured Specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima koordinira napore OSCE-a u borbi protiv trgovine ljudima. Zemlje članice odgovorne su za tretiranje problema na nacionalnom nivou, a OSCE strukture i terenske operacije pomažu u implementaciji obaveza u borbi protiv trgovine ljudima. Ured podržava nastojanja u borbi protiv trgovine ljudima na četiri nivoa: u definiranju politika, izgradnji kapaciteta, tehničkoj pomoći i podizanju svjesnosti o problemu.

2.1.1.4 Vijeće Evrope

Vijeće Evrope se problemom trgovine ljudima počelo baviti još od kraja devedesetih godina. Potpuni angažman Vijeća Evrope u borbi protiv trgovine ljudima počeo je sa usvajanjem i stupanjem na snagu Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima iz 2005. godine. Ovo je prvi evropski multilateralni međunarodni ugovor u ovom području i predstavlja sveobuhvatni sporazum koji se fokusira uglavnom na zaštitu žrtava trgovine i garantiranje njihovih prava.

2.1.1.5 Evropska unija

Direktiva o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava iz 2011. godine, odražava aktuelnu politiku Evropske unije u borbi protiv trgovine ljudima koju karakterizira: holistički pristup (prevencija, zaštita, gonjenje), usklađivanje odredbi materijalnog krivičnog prava među državama članicama, robustan pristup o zaštiti žrtava, podrška principu nekažnjavanja žrtve i bezuslovna pomoć žrtvama. Direktiva, također, uključuje i mjere usmjerene na: obeshrabrenje potražnje koja održava trgovinu ljudima, odnosno obeshrabrenje poslodavaca da zapošljavaju žrtve trgovine te obeshrabrenje klijenata da kupuju seksualne i druge usluge žrtava trgovine ljudima. Novo zakonodavstvo Evropske unije o trgovini ljudima obavezuje zemlje članice da uspostave nacionalne izvjestioce ili slične mehanizme, odgovorne za praćenje realizacije politika protiv trgovine ljudima na nacionalnom nivou i prikupljanje podataka o trgovini ljudima na nacionalnom i nivou Evropske unije.

2.1.2 Međunarodno pravo o trgovini ljudima

Trgovina ljudima je predmet međunarodnih pravnih dokumenata iz područja ljudskih prava, ali je i predmet uređenja izvora iz područja krivičnog prava, jer predstavlja oblik kriminaliteta koji je po svojoj prirodi često organiziranog karaktera i prekograničnih dimenzija. Stoga je pod okriljem Ujedinjenih nacija usvojen Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom ("Palermo Protokol"), koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000. godine. "Palermo Protokol" po prvi puta u međunarodno pravo uvodi veoma jasnu i međunarodno prihvaćenu definiciju trgovine ljudima i uvodi kriminalizaciju takvih ponašanja na globalnom nivou. Radi se o najvažnijem izvoru međunarodnog karaktera u ovoj oblasti čije odredbe su značajno uticale na sve ostale izvore donesene nakon usvajanja "Palermo Protokola."

Na slici su ukratko prikazani ključni međunarodni izvori o trgovini ljudima i njihove najvažnije odredbe.

DOKUMENT	ODREDBE
Rani sporazumi o trgovini ljudima	Prvi međunarodni instrumenti o trgovini ljudima su: Međunarodni sporazum o suzbijanju trgovine bijelim robljem iz 1904. Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine bijelim robljem iz 1910. Konvencija o suzbijanju trgovine ženama i djecom iz 1921. Konvencija o ropstvu iz 1926. Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine ženama u punoj dobi iz 1933. Konvencija za suzbijanje trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih iz 1949.
Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena	Konvencija propisuje da će Države ugovornice preduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, na suzbijanju svih oblika trgovine ženama i eksploatacije prostitucije žena.
Dodatni protokol Ujedinjenih nacija uz Konvenciju o pravima djeteta	Protokol zabranjuje trgovinu djecom, prostituciju djece i dječiju pornografiju. Prodaja djece je bilo koji čin ili transakcija kada se dijete predaje osobi ili grupi sa isplatom ili bilo kojim drugim načinom naknade. Prostitucija djece je upotreba djece za seksualne aktivnosti s plaćanjem ili drugom naknadom. Dječija pornografija je predstavljanje djeteta koje je uključeno u stvarne ili simulirane seksualne aktivnosti ili bilo koje prikazivanje spolnih organa djeteta zbog primarno seksualnih razloga.
Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala („Palermo Protokol“)	Protokol definira trgovinu ljudima i obavezuje države potpisnice da osiguraju pravni i upravni sistem u kažnjavanju počinioca, zaštite i pruže pomoć žrtvama i poduzmu mjere prevencije trgovine, uključujući uspostavu različitih politika i programa. Ti programi odnose se na istraživanja, kampanje u masovnim medijima, društvene i ekonomske inicijative, prevencije i borbu protiv trgovine ljudima. Protokol propisuje uključivanje i saradnju s nevladinim i drugim relevantnim organizacijama kao i bilateralnu ili multilateralnu saradnju među državama, potrebu za efikasnom razmjenom informacija između relevantnih vlasti i obuku vlasti za provođenje zakona i imigraciju. Države ugovornice obavezne su obučavati službenike za provođenje zakona, imigracione i druge službenike u prevenciji trgovine. Obuka se treba fokusirati na metode prevencije, krivično gonjenje trgovaca i zaštitu prava žrtava. Obuka treba uzeti u obzir potrebu za razmatranjem pitanja povezanih s ljudskim pravima, rodnim i dječijim pitanjima. Pored toga, obuka treba ohrabriti saradnju s elementima civilnog društva.
Statut Međunarodnog krivičnog suda	Propisuje da “porobljavanje” prema članu 7(1)(c) Statuta znači: “vršenje bilo koje moći povezane s pravom vlasništva nad osobom i uključuje vršenje takvih moći u smislu trgovine ljudima, posebno ženama i djecom.”

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima	Konvencija prihvata definiciju trgovine ljudima iz „Palermo Protokola." Konvencija polazi od toga da je trgovina ljudima kršenje ljudskih prava i zločin protiv dostojanstva i integriteta ljudskog bića. Konvencija ističe da trgovina ljudima može rezultirati ropstvom te da poštovanje prava žrtava, zaštita žrtava i akcije na borbi protiv trgovine ljudima moraju biti najviši ciljevi. Svrha Konvencije je prevencija i borba protiv trgovine ljudima, zaštita ljudskih prava žrtava trgovine, kreiranje sveobuhvatnog okvira za zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima da bi se osiguralo efikasno istraživanje trgovine ljudima. Preostale odredbe Konvencije predviđaju da će svaka strana staviti na raspolaganje osoblje obučeno za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima te da će pružiti pomoć žrtvama, osigurati saradnju među vlastima i s organizacijama za podršku. Odredbe konvencije ističu da žrtve mogu biti identifikovane u procedurama, uzimajući u obzir posebne situacije žena i djece žrtava trgovine. Potrebno je usvojiti zakonodavne ili druge mjere za identifikaciju žrtava i u saradnji s drugim stranama i organizacijama za podršku pomoći žrtvi u njenom psihičkom, psihološkom i socijalnom oporavku. Odredbe naglašavaju da se u potpunosti mora voditi računa o žrtvinoj sigurnosti i potrebama. Konvencija traži da se trgovina ljudima i sve vezane radnje inkriminiraju, a posebno: krivotvorenje putnih i identifikacionih isprava, nabavljanje ili isporučivanje tih dokumenata, zadržavanje, oduzimanje, sakrivanje ili uništavanje tih isprava. Konvencija uvodi mjere kažnjavanja korisnika usluga žrtava trgovine ljudima.

Slika 5. Najvažniji međunarodni dokumenti o trgovini ljudima i njihove najvažnije odredbe

2.2. Politički i pravni okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini

2.2.1 Politički okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je potpisnica i članica niza međunarodnih konvencija i protokola čime je preuzela obavezu da domaće politike i pravni okvir uskladi s međunarodnim standardima, prvenstveno standardima zaštite ljudskih prava žrtava trgovine ljudima. S tim u vezi, još od 2001. godine se poduzimaju planske, usklađene i dugoročne mjere kojima se trgovina ljudima nastoji staviti pod kontrolu. Redovno su kreirani i implementirani politički dokumenti u formi strategija i akcionih planova koji su definirali osnovne politike i smjernice djelovanja u borbi protiv trgovine ljudima. Za relativno kratko vrijeme i u izuzetno složenim okolnostima, postignuti su značajni rezultati. Strategije i akcioni planovi su stvoreni kroz sveobuhvatan proces konsultacija između svih uključenih subjekata, domaćih, inostranih i međunarodnih. Efikasna borba protiv trgovine ljudima posmatra se kao integralni dio nastojanja da se dostignu standardi Evropske unije. Šire strateške perspektive ovih politika trgovinu ljudima tretiraju i kao asimetričnu prijetnju u okviru NATO integracijskog procesa.

Vodeći principi politike Bosne i Hercegovine u borbi protiv trgovine ljudima su: poštivanje ljudskih prava, učešće i odgovornost vlasti, interdisciplinarni i multisektorski pristup, nediskriminacija, uključivanje šire društvene zajednice, održivost, međunarodna i regionalna saradnja, zaštita i poštivanje prava djece te rodno specifični pristup. Politika Bosne i Hercegovine u borbi protiv trgovine ljudima je usmjerena na ispunjavanje pet strateških ciljeva u područjima podrške, prevencije, procesuiranja, proaktivne zaštite i partnerstva. Ovi ciljevi, uključujući odgovarajuće definicije tih nastojanja, prikazani su u narednoj slici.

CILJ	DEFINICIJA
Podrška	Organizirati održiv sistem podrške u tretiranju trgovine ljudima kroz sistemski usmjeravane aktivnosti od kojih su najvažnije: unapređenje institucionalnih okvira i koordinacije, izgradnja kapaciteta, osiguranje potrebnih finansijskih sredstava te provođenje kontinuiranog procesa praćenja i evaluacije provedbe Strategije.
Prevencija	Inicirati preventivno djelovanje usmjereno ka stvaranju uvjeta koji podstiču pravilnu reakciju organa formalne socijalne kontrole u stvaranju ambijenta osnaživanja društveno prihvatljivih oblika ponašanja. Razvijati održivi sistem ranog upozoravanja na slučajeve trgovine ljudima.
Procesuiranje	Unaprijediti sistem otkrivanja, razjašnjavanja, dokazivanja i krivičnog gonjenja u konvencionalnim i nekonvencionalnim oblicima trgovine ljudima.
Zaštita	Osigurati održive programe i procedure za proaktivnu zaštitu žrtava svih oblika trgovine ljudima.
Partnerstvo	Poboljšati saradnju između nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija na svim nivoima u cilju efikasnijeg suprostavljanja različitim oblicima trgovine ljudima.

Slika 6. Strateški ciljevi Bosne i Hercegovine u borbi protiv trgovine ljudima

2.2.2 Pravni okvir o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini

Zaštita žrtava trgovine ljudima može se podijeliti na dvije vrste:

- krivično-pravna zaštita (sa posebnim akcentom na zaštitu žrtava trgovine kao svjedoka i kao oštećenih u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima);
- građansko-pravna zaštita (sa posebnim akcentom na porodično-pravni status žrtve, pravo na zaključenje braka, starateljstvo, naknadu štete pred nadležnim sudovima, zapošljavanje, upis u matične knjige, ostvarivanje prava na državljanstvo itd.).

Svaki od ovih oblika zaštite je propisan u odgovarajućem pravnom aktu donesenom na određenom nivou vlasti koji su detaljnije prikazani u nastavku.

2.2.2.1 Ustavi

Ustav Bosne i Hercegovine osigurava zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda kroz integralni tekst Ustava i Aneks I. Katalog prava koje uživaju sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uključuje i slijedeća prava relevantna za trgovinu ljudima: pravo na život, pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu odnosno kazni, pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, na prisilnom ili obaveznom radu, pravo na ličnu slobodu i sigurnost, pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima te druga prava u vezi s krivičnim postupkom.

Ustavi Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske te statut Brčko Distrikta BiH slično Ustavu Bosne i Hercegovine sadrže ili se pozivaju na međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava i sloboda sa istim ili sličnim katalogom zagarantovanih ljudskih prava.

2.2.2.2 Krivični zakoni, zakoni o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom i zakon o programu zaštite svjedoka

Trgovina ljudima je po prvi puta inkriminirana u Bosni i Hercegovini 2003. godine. Od tada, nekoliko puta su mijenjane i dopunjavane odredbe o krivičnim djelima trgovine ljudima, a izmjene i dopune inicirane u 2013. i 2014. godini idu u smjeru da sva četiri krivična zakona inkriminiraju trgovinu ljudima i posredovanje u prostituciji. Krivična djela s elementom međunarodnosti bila bi propisana u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, a krivična djela koja se odnose na trgovinu državljanima Bosne i Hercegovine unutar granica Bosne i Hercegovine u krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH. Prikaz odgovarajućih pravnih izvora u ovoj oblasti prikazan je u nastavku:

Pravo Bosne i Hercegovine o trgovini ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima	
Pravni akt	Službeni glasnik / novine
Bosna i Hercegovina	
Krivični zakon Bosne i Hercegovine	Službeni glasnik BiH broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14 i 40/15
Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine	Službeni glasnik BiH broj 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13
Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženh svjedoka	Službeni glasnik BiH broj 21/03, 61/04 i 55/05
Zakon o programu zaštite svjedoka	Službeni glasnik BiH broj 36/14
Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH	Službeni glasnik BiH broj 36/08 i 87/12
Zakon o strancima	Službeni glasnik BiH broj 88/15
Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima	Službeni glasnik BiH broj 90/08
Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH	Službeni glasnik BiH broj 66/07
Federacija Bosne i Hercegovine	
Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine	Službene novine FBiH broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16
Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine	Službene novine FBiH broj 35/03, 37/03, br. 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13 i 59/14
Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka	Službene novine FBiH broj 36/03
Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH	Službene novine FBiH broj 46/10
Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH	Službene novine FBiH broj 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11
Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine	Službene novine FBiH broj 31/14
Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom	Službene novine FBiH broj 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09
Zakon o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne skrbi u Federaciji BiH	Službene novine FBiH broj 31/08 i 27/12
Zakon o socijalnoj zaštiti Kantona Sarajevo	Službene novine Kantona Sarajevo broj 16/02, 8/03, 2/06, 21/06, 17/10, 26/12, 15/13 i 18/14

Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Tuzlanskog kantona	Službene novine Tuzlanskog kantona broj 12/00, 5/02, 13/03, 8/06 i 11/09
Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Zeničko-dobojskog kantona	Službene novine Zeničko-dobojskog kantona broj13/07 i 13/11
Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Unsko-sanskog kantona	Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona broj 5/2000 i 7/2001
Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Bosansko-podrinjskog kantona	Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona broj 7/08
Zakon o socijalnoj zaštiti Posavskog kantona	Narodne novine Posavskog kantona broj 5/04
Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Srednjobosanskog kantona	Službene novine Srednjobosanskog kantona broj 10/05 i 2/06
Zakon o socijalnoj zaštiti Hercegovačko-neretvanskog kantona	Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona broj 3/05
Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Zapadnohercegovačkog kantona	Narodne novine Zapadnohercegovačkog kantona broj 16/01, 11/02, 4/04 i 9/05
Zakon o socijalnoj zaštiti Kantona 10	Narodne novine Kantona 10 broj 5/98

Republika Srpska	
Krivični zakon	Službeni glasnik RS broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13
Zakon o krivičnom postupku	Službeni glasnik RS broj 53/12
Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku	Službeni glasnik RS broj 48/03
Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske	Službeni glasnik RS broj 106/09 i 44/15
Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske	Službeni glasnik RS broj 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 1/09 i 106/09
Porodični zakon Republike Srpske	Službeni glasnik RS broj 54/02, 41/08 i 63/14
Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske	Službeni glasnik RS broj 27/14 i 37/12
Zakon o dječijoj zaštiti	Službeni glasnik RS broj 4/02, 17/08 i 1/09
Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine	
Krivični zakon	Službeni glasnik BD BiH broj 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11 i 33/13
Zakon o krivičnom postupku	Službeni glasnik BD BiH broj 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07 i 27/14
Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko Distriktu BiH	Službeni glasnik BD BiH broj 38/11
Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta BiH	Službeni glasnik BD BiH broj 1/02, 7/02, 19/07 i 34/08
Porodični zakon Brčko Distrikta BiH	Službeni glasnik BD BiH broj 23/07
Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta BiH	Službeni glasnik BD BiH broj 1/03, 4/04, 19/07 i 2/08

2.2.3 Institucionalni okvir i mehanizmi za koordinaciju aktivnosti suzbijanja trgovine ljudima

U odgovor društva na fenomen trgovine ljudima moraju biti uključene mnogobrojne institucije i organizacije što ga samim tim čini veoma kompleksnim, a to zahtijeva jasno definiran institucionalni okvir i funkcionalne mehanizme koordinacije borbe protiv trgovine ljudima. Što se tiče Bosne i Hercegovine, u institucionalni okvir borbe protiv trgovine ljudima uključene su institucije zakonodavne, sudske i izvršne vlasti, u okviru svojih ustavnih i zakonskih nadležnosti i na svim nivoima administrativnog uređenja, ali i mnogobrojne nevladine organizacije, odnosno predstavnici civilnog društva. Institucije i organizacije uključene u institucionalni okvir obavljaju poslove vezane za usvajanje pravnog i regulativnog okvira, otkrivanje, istraživanje, gonjenje i suđenje za krivična djela trgovine ljudima, zaštitu ljudskih prava žrtava, pružanje pomoći i asistencije žrtvama, bilo da se radi o socijalnoj, zdravstvenoj, psihološkoj, psihosocijalnoj, pravnoj, obrazovnoj, finansijskoj ili bilo kakvoj drugoj pomoći i podršci. Zbog mnogobrojnosti uključenih institucija i organizacija, raznovrsnosti aktivnosti na borbi protiv trgovine ljudima, što neizostavno zahtjeva planski i organizirani pristup i međusobnu koordinaciju u Bosni i Hercegovini, uspostavljeni su mehanizmi koordinacije koji će biti predstavljeni u nastavku.

2.2.3.1 Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima

Odlukom o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije Državnog koordinatora, Vijeće ministara BiH je 2003. godine, u cilju provođenja zajedničke politike i procedura nadležnih organa u oblasti sprečavanja trgovine ljudima kao i efikasne koordinacije aktivnosti u nadležnosti različitih institucija, uspostavilo funkciju državnog koordinatora. Državni koordinator zadužen je za koordinaciju aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima s relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama, organizacijama, kao i usmjeravanje aktivnosti i uspostavljanje kontakata sa ostalim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta, a po potrebi i drugih lokalnih organa. Koordinator organizira i inicira sastanke s organizacijama i institucijama uključenim u sprečavanje trgovine ljudima te inicira prikupljanje relevantnih informacija i priprema izvještaj za Bosnu i Hercegovinu. Posebno se vodi računa o praćenju realizacije Akcionog plana na sprečavanju trgovine ljudima kao i provođenja drugih aktivnosti, koje utvrdi Vijeće ministara, a koje imaju vezu s tim.

2.2.3.2 Monitoring tim

Monitoring je dio procesa provedbe Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini, kao sistematska, stalna i neprekidna procjena napretka u suprostavljanju trgovini ljudima u odnosu na njegove planirane faze, aktivnosti i očekivane rezultate. Monitoring podrazumijeva procjenu napretka u odnosu na rezultat koji se očekuje te pomaže svim učesnicima da provjere da li se Strategija provodi onako kao što je planirano. Monitoring tim je osnovan odlukom ministra sigurnosti BiH i čini ga devet članova, predstavnika sljedećih institucija: Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstva civilnih poslova BiH, Ministarstva pravde BiH, Visokog sudskog i tužilačkog vijeća, vladâ entiteta i Brčko Distrikta BiH i organizacija civilnog društva. Monitoring timom rukovodi Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije.

2.2.3.3 Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije

Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima formirana je odlukom Vijeća ministara BiH u cilju uspostavljanja i unapređenja saradnje i koordinacije rada na najvišem mogućem nivou između državnih i entitetskih organa, kao i organa Brčko Distrikta BiH, a to su: Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Federalno tužilaštvo Federacije Bosne i Hercegovine, Republičko javno tužilaštvo Republike Srpske, Javno tužilaštvo Brčko Distrikta BiH, Granična policija Bosne i Hercegovine, Državna agencija za istrage i zaštitu, Ministarstvo unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Policija Brčko Distrikta BiH, Porezna uprave Federacije Bosne i Hercegovine i Porezna uprave Republike Srpske. Udarna grupa najčešće radi na konkretnim slučajevima trgovine ljudima i pod

direktnom je nadležnošću državnog tužioca. Udarna grupa je samostalna i nezavisna u svom radu a izvještaj podnosi Vijeću ministara BiH.

2.2.3.4 Regionalni monitoring timovi

Radi uspostavljanja dodatnih kapaciteta za poboljšanje funkcionalnih veza između nadležnih institucija i nevladinih organizacija, koje sudjeluju u suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima na osnovu Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima i svjedoka, formirani su regionalni monitoring timovi. Zadaci regionalnih monitoring timova odnose se na sprovođenje sljedećih aktivnosti: prikupljanje i analiza informacija o trendovima trgovine ljudima i stalna procjena adekvatnosti pravnog i institucionanog okvira, ljudskih i drugih kapaciteta za adekvatan odgovor na ovaj problem, razvijanje kapaciteta institucija i organizacija uključenih u aktivnosti borbe protiv trgovine, provođenje preventivnih aktivnosti usmjerenih na smanjenje rizika viktimizacije / reviktimizacije žrtava, planiranje i preduzimanje koordiniranih aktivnosti u kreiranju individualnih programa rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije identificiranih potencijalnih žrtava trgovine ljudima te zajedničko provođenje takvih programa. Timovi su zasnovani na teritorijalnoj organizaciji Državne agencije za istrage i zaštitu BiH (SIPA): Sarajevo, Mostar, Banja Luka, i Tuzla, a članovi su i predstavnici inspektorata rada iz Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH. Timovima koordinira Ministarstvo sigurnosti BiH u saradnji s regionalnim kancelarijama Državne agencije za istragu i zaštitu.

3. Principi i standardi djelovanja inspekcije rada

3.1. Uvod u inspekciju rada i trgovinu ljudima

Službe inspekcije rada, na svim nivoima vlasti u BiH, imaju za cilj da u potpunosti osiguraju poštivanje svih propisa iz oblasti radnih odnosa i zaštite zdravlja radnika na radu.

S obzirom da je djelovanje inspektora rada usmjereno na pitanja radnih odnosa i prava koja proističu iz radnih odnosa, akcenat ovog vodiča stavljen je na prevenciju i otkrivanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Samim tim što su inspektori rada, pored policije, predstavnici institucija koji u skladu sa svojim zakonskim nadležnostima i vrstom poslova koje obavljaju, mogu među prvima doći u kontakt s potencijalnim žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, potrebno je upoznati ovu kategoriju službenika sa osnovnim pojmovima i karakteristikama trgovine ljudima u svrhu radne eksplotacije. Potrebno je definirati indikatore, specifične mjere postupanja kao i način ostvarenja saradnje s drugim institucijama koje će unaprijediti rad na terenu, odnosno omogućiti inspektorima rada rano otkrivanje radne eksploatacije i identifikaciju potencijalnih žrtava trgovine ljudima.

3.2. Osnovni principi inspekcija rada u borbi protiv trgovine ljudima

Jedan od najvažnijih principa djelovanja inspekcija rada u borbi protiv trgovine ljudima jeste efikasna saradnja sa svim institucijama, službama i organizacijama uključenim u ovaj proces. Naime, inspektori rada nadležni su za obavljanje inspekcijskog nadzora radi osiguranja izvršavanja zakona i drugih propisa. Kroz inspekcijski nadzor na terenu i ovlaštenjima koja posjeduju u skladu sa Zakonom o inspekcijama, inspektori rada mogu biti prvi koji će uočiti indikatore radne eksploatacije.

Uzimajući u obzir sve nadležnosti inspektora rada te mogućnosti u otkrivanju nezakonitog i neprijavljenog rada, uključujući i prava stranaca tj. migranata (jer je u nadležnosti ovih inspekcija također zapošljavanje i prava stranaca iz radnog odnosa), inspekcije rada predstavljaju vrijedan resurs koji može doprinijeti blagovremenoj i preciznoj identifikaciji potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

3.3. Institucionalni, zakonski i regulativni okvir za rad inspekcija rada

3.3.1 Međunarodni dokumenti i definicija

Trgovina ljudima predstavlja kršenje međunarodnog prava, a njeni konstitutivni elementi propisani su u relevantnim međunarodnim dokumentima. Ovlaštenja svakog sistema inspekcije rada proizlaze iz nacionalnog zakonskog okvira države, kao i konvencija Međunarodne organizacije rada koje je ta država članica prihvatila u vlastito zakonodavstvo. U tom smislu, Konvencija br. 81, jedna od deset najvažnijih konvencija Međunarodne organizacije rada, navodi primarne funkcije svakog sistema inspekcije rada u državama članicama i to: osigurati provođenje zakonskih odredbi koje se odnose na uvjete rada i zaštitu na radu, odredbe koje se odnose na radno vrijeme, zaradu, sigurnost, zapošljavanje djece i omladine, kao i mnoga druga pitanja u vezi s tim, u onoj mjeri u kojoj te odredbe mogu da sprovedu inspektori rada. Nadalje, Konvencija o prinudnom radu, br. 29 iz 1930. godine i Konvencija o ukidanju prinudnog rada, br. 105 iz 1957. godine, koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala i inkorporirala u radna zakonodavstva, propisuju da "prisilni ili obavezni rad" znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne, a na koji ta osoba nije dobrovoljno pristala. Prema definiciji prinudnog rada, obavljanje rada odnosno usluge je neposredno u vezi s prijetnjom kažnjavanjem i rad se ne obavlja dobrovoljno. Međutim, izraz prisilni ili obvezni rad, u smislu navedene Konvencije, ne odnosi se na:

- svaki rad ili uslugu koja se zahtijeva na osnovu zakona o obaveznoj vojnoj službi za poslove isključivo vojne prirode;
- svaki rad ili uslugu koja su dio uobičajenih građanskih obaveza državljana suverene države;
- svaki rad ili uslugu koja se od neke osobe zahtijeva kao posljedica osude sudskom presudom, pod uvjetom da se navedeni rad ili usluga obavljaju pod nadzorom i kontrolom javne vlasti i da navedena osoba nije ustupljena ili stavljena na raspolaganje privatnim osobama, poduzećima ili udrugama;
- svaki rad ili uslugu koja se zahtijeva u slučaju iznenadne opasnosti, to jest u slučaju rata, velike nesreće ili prijetnje od velike nesreće, kao što su požar, poplava, glad, potres, epidemije velikih razmjera ili stočne bolesti, najezda životinja, insekata ili biljnih parazita i općenito svaka okolnost koja bi mogla ugroziti život ili dobrobit čitavog ili jednog dijela stanovništva;
- manji društveni radovi takve vrste koji se, budući da ih obavljaju članovi zajednice u interesu za navedenu zajednicu, mogu smatrati uobičajenim građanskim dužnostima koje obavezuju članove zajednice, pod uvjetom da se članovima zajednice ili njihovim predstavnicima obavezno ukaže na potrebu takvih radova.

Protokol Ujedinjenih nacija o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima ("Palermo Protokol"), koji dopunjuje Konvenciju protiv transnacionalnog organiziranog kriminala propisuje da trgovina ljudima znači vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvat osoba putem prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prijevare, obmane ili zloupotrebe, zloupotrebe vlasti ili položaja ugroženosti ili davanja ili primanja novčane naknade ili drugih povlastica, kako bi se postigao pristanak osobe, koja ima kontrolu nad drugom osobom u svrhu iskorištavanja. Eksploatacija obuhvata, u najmanju ruku, iskorištavanje prostituiranja drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, ropski položaj ili uklanjanje organa. Lični pristanak žrtve trgovine na namjeravanu eksploataciju je irelevantan kada je upotrebljeno bilo koje od gore navedenih sredstava. Vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvat djeteta u cilju iskorištavanja, smatra se za trgovinu ljudima, čak i kada ne uključuje bilo koje od sredstava navedenih u prvom dijelu definicije. Dijete, prema ovom protokolu, označava bilo koju osobu mlađu od osamnaest godina.

S obzirom na ovakve odredbe Protokola Ujedinjenih nacija, sasvim je normalno da inspektori rada, u slučaju gdje otkriju da rade djeca, sami prosuđuju na osnovu svih indikatora da li ima osnova za trgovinu ljudima i to na temelju svih onih elemenata koje utvrde tokom vršenja inspekcijskog nadzora. Naprimjer, potrebno je napraviti razliku između situacija kada dijete u trgovini pomaže roditeljima složiti robu na policu i slično, gdje nema znakova napornog ili prisilnog rada niti loših uvjeta rada. Taj posao relativno kratko traje te se ovakve situacije ne mogu smatrati radnom eksploatacijom.

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, u novijem pristupu, proširuje zaštitu iz Protokola Ujedinjenih nacija iz Palerma, tako da obuhvata i unutrašnju trgovinu ljudima. U Konvenciju Vijeća Evrope potpuno je ugrađena definicija trgovine ljudima iz Protokola, ali ona jasno prihvata i određuje da se unutrašnja trgovina može pojaviti na teritoriji samo jedne države i da žrtve mogu biti građani te zemlje te, također, predviđa da trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije ne mora biti vezana za organizirani kriminal. Dakle, trgovina ljudima više nije fenomen koji je isključivo transnacionalnog karaktera, već nešto što se dešava i unutar granica Bosne i Hercegovine. Organizirana kriminalna grupa ne mora nužno stajati iza trgovine ljudima jer krivično djelo trgovine ljudima može učiniti i pojedinac.

3.3.2 Nadležnosti i organizacija inspekcija rada u domaćem zakonodavstvu BiH

Zakoni o radu propisuju preduvjete kojima se zabranjuje radna eksploatacija, najprije zabrana diskriminacije. Svaka osoba koja traži zaposlenje, kao i osoba koja se zapošljava, ne smije biti predmet diskriminacije po bilo kojem osnovu. Zakoni o radu, također, predviđaju stroge uvjete potpisivanja ugovora o radu, minimalne plate i posebnu zaštitu maloljetnika i žena, a tim propisima se ograničava i regulira radno vrijeme, pravo na rad u sigurnom okruženju i slično. Zakoni o radu zabranjuju prisilni rad. Svaki ugovor o radu koji se potpisuje poštujući zakon o radu garantuje sigurno radno okruženje, poštivanje prava i umanjuje mogućnost rizika da ugrožene kategorije uposlenika ne postanu žrtve prisilnog rada ili trgovine u cilju radne eksploatacije. Inspekcije rada zadužene su za nadzor i osiguravanje ispravnog i efikasnog provođenja zakona o radu.

Zaštita prava radnika zagarantirana je i domaćim krivičnim zakonima. Prilikom kvalifikacije kršenja prava radnika kao krivičnog djela, zakonodavac pruža najveći nivo zaštite od strane države, obavezujući pravna i fizička lica da u potpunosti poštuju zakon o radu pod prijetnjom sankcija. Da bi krivično djelo postojalo, potrebno je da učinilac povrijedi, uskrati ili ograniči prava propisana posebnim zakonima iz radnog zakonodavstva. Krivično djelo postoji samo ako je djelo svršeno, dok se element bića krivičnog djela određuje prema posljedici. Posljedice mogu biti potpuno uskraćivanje prava ili ograničavanje radnih prava. U praksi ovo znači da povreda zakona, koja za posljedicu nije imala uskraćivanje ili ograničavanje prava, ne bi predstavljala krivično djelo. Krivični zakoni propisuju zaštitu radnika i njihovih prava bilo kroz odredbe koje se odnose na povredu prava iz radnih odnosa kao i kroz krivično djelo trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Krivično djelo trgovine ljudima postojat će u onim slučajevima u kojima je moguće utvrditi druge konstitutivne elemente (radnja, sredstvo i cilj prema ranije ilustrovanoj shemi), a sama kvalifikacija djela ovisit će o činjeničnim okolnostima svakog pojedinačnog slučaja. U svakom slučaju, službenici nadležnih institucija moraju biti svjesni međusobne veze zaštite prava iz radnog odnosa i trgovine ljudima. Posebnu pažnju treba posvetiti pitanju pristanka ili njegovog odsustva prilikom procjene činjenica vezanih za slučaj, kako bi se ispravno ocijenili elementi trgovine u svrhu radne eksploatacije. U slučaju djece (osobe mlađe od 18 godina) korištenje sredstava za eksploataciju je irelevantno.

3.3.2.1 Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine

Inspekcijski nadzor je vrsta nadzora od općeg značaja za Brčko Distrikt BiH čija je uloga da djeluje preventivno i radi na podsticanju društvene discipline u izvršavanju zakona i drugih propisa. Inspekcijskim nadzorom osigurava se zakonitost i zaštita javnog i privatnog interesa, u skladu sa zakonom i drugim propisima.

Inspekcijski nadzor u Distriktu vrši se na osnovu Zakona o inspekcijama Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2008), a vrše ga inspektori Vlade Distrikta, kao lica sa posebnim ovlaštenjima i odgovornostima.

Inspektorat je sektor Vlade Distrikta koji samostalno obavlja poslove utvrđene propisima Distrikta i Bosne i Hercegovine. Inspektorat za svoj rad odgovara Vladi i gradonačelniku.

Unutrašnja organizacija Inspektorata detaljnije se utvrđuje organizacionim planom Vlade koji na prijedlog šefa Inspektorata donosi gradonačelnik u skladu sa Zakonom o državnoj službi.

Inspektori rada obavljaju inspekcijski nadzor koji obuhvata preduzimanje mjera i radnji nad subjektima nadzora, utvrđivanje prava i obaveza subjekata nadzora u postupku, određivanje i izvršenje upravnih i drugih mjera i radnji radi sprečavanja i otklanjanja nezakonitosti u izvršavanju zakona i drugih poslova, a koji su u nadležnosti inspekcije rada.

Kada je riječ o nadležnostima inspekcije rada, inspektori rada inspektorata Vlade Brčko Distrikta BiH, vrše nadzor nad provođenjem propisa o radu i radnim odnosima te zaštiti na radu vodeći se sljedećim zakonima: Zakonom o radu Brčko Distrikta BiH (2005), Zakonom o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, Zakonom o sigurnosti i zaštiti zdravlja radnika na radu, Zakonom o zapošljavanju stranaca i dr.

U svom radu inspektori rada dužni su da postupaju po ovlaštenjima koja imaju u skladu sa Zakonom o inspekcijama. Inspekcija rada vrši nadzor nad primjenom zakona i propisa koji se, između ostalog, odnose na: zaključivanje i prestanak ugovora o radu, prava, obaveze i odgovornosti poslodavca i radnika za vrijeme trajanja ugovora o radu, zapošljavanje stranaca, sigurnost i zaštitu zdravlja na radu i dr.

Inspektor rada u vršenju inspekcijskog nadzora ima ovlaštenje i obavezu da:

- izvrši uvid u opće i pojedinačne akte, evidencije i dokumentaciju koji su od značaja za ostvarivanje prava i obaveza radnika i poslodavca;
- zatraži i pregleda isprave na osnovu kojih se može utvrditi identitet odgovornih lica i lica zatečenih na radu;
- izvrši saslušanje i zatraži izjave od odgovornih lica u vezi sa zahtjevima radnika za zaštitu prava

ili ako inspektor na drugi način sazna za povredu propisa i prava radnika;
- izvrši uviđaj na mjestu povrede ili smrti radnika ili drugih lica, ne ometajući istražne radnje drugih nadležnih organa;
- izvrši uvid u objekte, gradilišta, postrojenja, uređaje, instalacije i sredstva za rad kao i druge predmete koji su u vezi s mjerama zaštite na radu u slučaju ugrožavanja života i zdravlja ljudi ili imovine veće vrijednosti, najavljeno ili nenajavljeno, bez obzira na radno vrijeme;
- preduzme druge mjere i radnje u skladu sa zakonom.

U odnosu na zakonski okvir koji uređuje radne odnose u Brčko Distriktu BiH, Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (2005) regulira osnovne pojmove radnog zakonodavstva, pojam radnih odnosa, osnovna prava i obaveze radnika i poslodavaca, zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu itd. U ovaj zakon ugrađeni su i standardi Međunarodne organizacije rada, utvrđeni konvencijama koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, a kojima su uređena pitanja iz oblasti osnovnih ljudskih prava, zaštite žena i materinstva, maloljetnika, uvjeta rada i slično. S obzirom da je radna eksploatacija manje uočljiva od ostalih oblika trgovine ljudima, a da bi njena prevencija i otkrivanje bili djelotvorni, nužna je efikasna saradnja svih aktera u sistemu. Ovo naročito uključuje rano otkrivanje neprijavljenog rada i uzimanje u obzir imigracije stanovništva kada je riječ o problemu trgovine ljudima. Inspekcije rada su stoga veoma bitan resurs koji može doprinijeti ispravnoj identifikaciji potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Zakon o radu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2005) u svojim odredbama ne definira i ne pominje trgovinu ljudima pa je često upitno kako da inspektori rada uopće utvrđuju trgovinu ljudima, kada takvog pojma u zakonu o radu nema? S druge strane, zapisnik o inspekcijskom nadzoru, kakav su inspektori rada obavezni sačiniti u skladu sa zakonom o inspekcijama, mora se oslanjati na odredbe zakona o radu.

Pored toga što inspekcije rada nemaju dovoljno vlastitih kapaciteta u smislu materijalnih i ljudskih resursa, često se suočavaju s teškoćama u određivanju lokacija skrivenih kompanija ili ilegalnih radnika te utvrđivanju činjenica u vezi sa ugovorima, radnim vremenom, plaćama i doprinosima za socijalno osiguranje. Inspektori se susreću sa stranim radnicima bez važećih radnih dozvola. Razlog najvećeg broja inspekcijskih pregleda i sankcija koje provodi inspekcija rada vezana za pitanja nepravilnosti u ugovorima o radu stranaca tj. migranata. Trgovina ljudima i prisilni rad obično se suzbijaju kroz sistem krivičnog pravosuđa, ali primjena zakona o radu i njegovo provođenje preko sistema inspekcije rada i sudova može biti dodatni doprinos u borbi protiv trgovine ljudima i prisilnog rada. Inspektori rada su, stoga, u najboljem položaju da daju rano upozorenje prije nego što situacija s trgovinom ljudima ili prisilnim radom eskalira tj. postane ozbiljna u smislu narušavanja prava žrtava. Osim toga, inspektori rada imaju lakši pristup radnim mjestima i radnicima od policije i tužioca.

U Krivičnom zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2013), krivična djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima su: (a) navođenje na prostituciju (član 207), (b) trgovina ljudima (član 207a), (c) organizirana trgovina ljudima (član 207b), (d) iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 208), i (e) upoznavanje djeteta s pornografijom (član 209).

3.3.2.2 Republika Srpska

Inspekcijski sistem Republike Srpske, u smislu Zakona o inspekcijama u Republici Srpskoj (“Službeni glasnik Republike Srpske“ broj, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16), čine Republička uprava za inspekcijske poslove (u daljem tekstu: Inspektorat) i posebne organizacione jedinice za obavljanje inspekcijskih poslova u administrativnim službama jedinica lokalne samouprave. Inspektorat je samostalna republička uprava koja vrši inspekcijske, upravne, stručne i druge poslove koji se odnose na izvršavanje zakona i drugih propisa. Inspekcijski nadzor vrše inspektori Inspektorata na teritoriji Republike Srpske. Poslove inspekcijskog nadzora, na teritoriji jedinica lokalne samouprave, vrše inspektori u jedinicama lokalne samouprave.

Inspektori rada su dio sistema uprave, a njihova nadležnost jeste da osiguraju poštivanje svih standarda rada, radnih odnosa i zaštite na radu. Inspektor rada obavlja inspekcijski nadzor u pogledu pridržavanja propisa koji se odnose na zapošljavanje, rad i radne odnose, sigurnost i zdravlje na radu i u drugim upravnim područjima kada je to određeno posebnim propisom. Inspektor rada u obavljanju nadzora

samostalno vodi postupak, donosi rješenje, preduzima mjere i radnje u okviru svojih prava, dužnosti i ovlaštenja utvrđenih Zakonom o inspekcijama u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16) i drugim propisima.

U pogledu nadležnosti inspekcije rada, nadzor nad primjenom odredbi Zakona o radu Republike Srpske (2016), propisa donesenih na osnovu Zakona o radu, kolektivnih ugovora i pravilnika o radu, vrši inspekcija rada, u skladu sa zakonom. Također, inspektori rada vrše nadzor nad primjenom odredbi Zakona o zaštiti na radu (2010), propisa donesenih na osnovu navedenog zakona i nadzor nad primjenom odredbi Zakona o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva (2011). Inspektori rada vrše nadzor nad primjenom odredbi Zakona o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme privremene nezaposlenosti (2012), Zakona o evidencijama u oblasti rada i zdravstvenog osiguranja (2006), Zakona o štrajku (2008) kao i drugih zakona i propisa.

U Zakonu o radu Republike Srpske također ne postoje odredbe kojima se regulira, odnosno, definira trgovina ljudima. Stoga, ovaj Vodič ima za cilj osposobiti inspektore rada da prilikom vršenja inspekcijskih pregleda lakše prepoznaju žrtve trgovine ljudima i o tome obavjeste nadležne organe. U skladu s odredbama Zakona o inspekcijama u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16), ako inspektor rada u vršenju inspekcijskog nadzora utvrdi da je povrijeđen propis, rješenjem će naložiti otklanjanje nezakonitosti, nepravilnosti i nedostataka ako to već nije učinio zapisnikom ili ako kontrolirani subjekat u ostavljenom roku nije otklonio zapisnikom utvrđene nezakonitosti, nepravilnosti i nedostatke te će odrediti rok za njihovo izvršenje. Inspektor rada je ovlašten da u postupku inspekcijskog nadzora, osim nalaganja mjera koje su propisane Zakonom o inspekcijama u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16), naloži i mjeru za koje je ovlašten posebnim propisom. Pored ovlaštenja iz člana 57 Zakona o inspekcijama u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16), ako u vršenju inspekcijskog nadzora utvrdi da je povrijeđen propis inspektor rada:

- izdaje prekršajni nalog za učinjeni prekršaj;
- podnosi zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka;
- podnosi prijavu za učinjeno krivično djelo;
- obavještava drugi organ o potrebi preduzimanja mjera iz nadležnosti tog organa;
- podnosi inicijativu ovlaštenom organu za obustavljanje od izvršenja propisa i drugih općih akata, odnosno podnosi inicijativu ovlaštenom organu za podnošenje prijedloga za ocjenu ustavnosti i zakonitosti propisa i drugih općih akata, zbog njihove nesaglasnosti sa Ustavom i zakonom;
- preduzima i druge mjere i radnje predviđene posebnim propisom.

Zakonski okvir

Odredbama Zakona o radu (2016) u Republici Srpskoj uređuju se radni odnosi, prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa, zasnivanje radnog odnosa, radno vrijeme, odmori i odsustva, zaštita radnika, plate, naknade i druga primanja. Pored toga, Zakon o radu utvrđuje i odgovornost za povredu obaveza iz ugovora o radu, materijalnu odgovornost, višak radnika, zabranu konkurencije poslodavcu, izmjene ugovora o radu, prestanak radnog odnosa i druge odnose po osnovu rada. Zaštita prava radnika, rad van radnog odnosa, organizacije radnika i poslodavaca, kolektivni ugovori i nadzor također su dio zakona.

Istim zakonom propisano je da radnik, kao i lice koje traži zaposlenje, ne može biti stavljen u neravnopravan položaj kod ostvarivanja prava po osnovu rada i prava na zaposlenje zbog rase, etničke ili nacionalne pripadnosti, boje kože, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja i ubjeđenja, socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva ili nečlanstva u sindikatu ili političkoj organizaciji, tjelesnog i duševnog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi s prirodom radnog odnosa. Navedene odredbe Zakona o radu (2016) su antidiskrimirajuće a povreda tih odredbi predviđena je kao prekršaj za koji je propisana novčana kazna za poslodavca. Ugovor o radu zaključuje se u pismenom obliku na principu dobrovoljnosti odnosno saglasnosti volja dviju strana, radnika i poslodavca i sadrži sve bitne podatke o radnom odnosu.

Princip dobrovoljnosti kod zaključivanja ugovora o radu osnov je za isključivanje elemenata prinudnog rada.

Radni odnos zasniva se zaključivanjem ugovora o radu između radnika i poslodavca. Sadržajem odredbi iz članova 32 i 35 Zakona o radu Republike Srpske (2016) regulirano je da "ugovor o radu zaključuju radnik i poslodavac." Ugovor se smatra zaključenim „kada ga svojeručno potpišu radnik i lice ovlašteno za zastupanje i predstavljanje poslodavca. Ugovor o radu zaključuje se u pismenoj formi. Poslodavac je dužan da primjerak ugovora o radu uruči radniku prije stupanja radnika na rad."

Također, odredbama Zakona o radu Republike Srpske (2016) propisani su i uvjeti za zaključivanje ugovora o radu. Radni odnos može se zasnovati s licem koje ima najmanje 15 godina, odgovarajuću zdravstvenu sposobnost i koje ispunjava druge uvjete utvrđene posebnim zakonom, općim aktom poslodavca, aktom o sistematizaciji ili posebnom odlukom poslodavca. Radni odnos s licem mlađim od 15 godina može se zasnovati samo uz pismenu saglasnost roditelja, usvojitelja ili staratelja, ako takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, moral i obrazovanje, odnosno ako takav rad nije zabranjen zakonom. Također, lice mlađe od 18 godina života može zasnovati radni odnos samo na osnovu nalaza zdravstvene ustanove kojim se utvrđuje da je sposobno za obavljanje poslova za koje zasniva radni odnos te da takvi poslovi nisu štetni za njegovo zdravlje.

Odredbama Zakona o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva (2011) definirano je da u skladu s propisima o radu i zapošljavanju, kao i kolektivnim ugovorima i općim aktima poslodavaca, stranci zaposleni kod domaćih pravnih i fizičkih lica imaju ista prava, obaveze i odgovornosti po osnovu rada kao i zaposleni u Republici Srpskoj, ako međunarodnim sporazumima nije drugačije određeno. Također, istim zakonom propisano je da, pored općih uvjeta utvrđenih zakonom, uvjeta određenih kolektivnim ugovorom i općim aktima poslodavca, stranac mora ispunjavati i poseban uvjet a to je posjedovanje radne dozvole za zaključivanje ugovora o radu izdate od Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske. Radnu dozvolu za zaključivanje ugovora o radu sa strancem, na zahtjev poslodavca koji ga zapošljava, izdaje filijala Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske nadležna prema sjedištu poslodavca, na osnovu utvrđene kvote radnih dozvola u Republici Srpskoj.

Odredbama Krivičnog zakona Republike Srpske (2013), Glava XXII, propisana su krivična djela protiv prava iz radnog odnosa i socijalnog osiguranja, a to su: (a) povreda osnovnih prava radnika, (b) povreda prava pri zapošljavanju i za vrijeme nezaposlenosti, (c) povreda prava iz socijalnog osiguranja, (d) zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja i (e) nepreduzimanje mjera zaštite na radu (članovi 226-230.). Da bi gore navedena krivična djela postojala, potrebno je da počinilac uskrati ili ograniči određena prava, tj. prava propisana posebnim zakonima. Krivično djelo postoji samo ako je djelo počinjeno, dok se element bića krivičnog djela određuje prema posljedici. Posljedice mogu biti potpuno uskraćivanje prava ili ograničavanje radnih prava.

3.3.2.3 Federacija Bosne i Hercegovine

Uvažavajući složenost ustavno-pravnog sistema Bosne i Hercegovine, inspekcija rada u Federaciji Bosne i Hercegovine je, shodno odredbama Zakona o radu (2016), organizirana na dva nivoa. Na federalnom nivou postoji federalna inspekcija rada u okviru Inspektorata rada u sastavu Federalne uprave za inspekcijske poslove i na nivou deset kantona i to u okviru kantonalnih uprava za inspekcijske poslove (Unsko-sanski kanton, Posavski kanton, Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Bosansko-podrinjski kanton, Zapadnohercegovački kanton, Kanton Sarajevo i Kanton 10). U Hercegovačko-neretvanskom kantonu inspekcija rada djeluje u okviru Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanskog kantona, a u Srednjobosanskom kantonu inspekcija rada organizirana je u okviru Inspektorata u sastavu Ministarstva privrede Srednjobosanskog kantona.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, u skladu s programom „E- inspektor", inspekcijski nadzor vrši se i evidentira uglavnom elektronskim putem (federalna inspekcija i većina kantonalnih inspekcija rada). Shodno pozitivnim propisima, inspekcijski nadzor se uvijek obavlja po službenoj dužnosti, na osnovu naloga za obavljanje inspekcijskog nadzora i u skladu s utvrđenom listom provjera (tzv. "check listom") iz oblasti radnih odnosa, odnosno zaštite na radu. Lista provjera ne sadrži posebna pitanja koja se

odnose na pojavu trgovine ljudima, odnosno oblike prisilnog rada i prinudne radne eksploatacije te bi istu trebalo doraditi i prilagoditi u skladu sa usvojenom politikom borbe protiv trgovine ljudima u Bosni i Herecgovini.

Što se tiče nadležnosti inspekcije rada, ona vrši nadzor nad provođenjem propisa o radu, a posebno: Zakona o radu (2016), Zakona o zapošljavanju stranaca (2000), Zakona o štrajku (2015), Zakona o vijeću zaposlenika (2004), Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba (2008) i drugih zakona kao i određenih podzakonskih akata (uredbe, pravilnici i dr.) iz ove oblasti.

U oblasti sigurnosti i zaštite zdravlja na radu, inspekcija rada obavlja nadzor nad sprovođenjem Zakona o zaštiti na radu (1990), s nizom podzakonskih akata, normativa i standarda.

Treba naglasiti i obavezu postupanja i po ratificiranim međunarodnim konvencijama, s tim da su odredbe istih uglavnom ugrađene u navedene pozitivne propise.

U svom radu, inspekcija rada, u procesnom smislu, postupa u skladu s odredbama Zakona o inspekcijama u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014), odnosno kantonalnim zakonima o inspekcijama (u kantonima gdje postoje ti zakoni), u skladu sa Zakonom o upravnom postupku (1999) te Zakonom o organizaciji organa uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine (2005).

Kada je u pitanju utvrđivanje, odnosno podjela nadležnosti između federalne i kantonalne inspekcije rada, treba naglasiti da je Zakonom o radu (2016), kao temeljnim propisom u oblasti radnih odnosa, na nov način utvrđena nadležnost inspekcije rada. Federalna inspekcija rada vrši kontrolu provođenja Zakona u privrednim društvima, preduzećima i ustanovama od interesa za Federaciju. Pojam „od interesa za Federaciju“ nije precizno definiran, što u praksi može izazvati određene probleme i eventualne sukobe nadležnosti. Kantonalna inspekcija nadležna je za kontrolu provođenja propisa i zakona kod svih drugih subjekata na području kantona.

Kada je u pitanju predmet inspekcijskog nadzora koji obavlja inspekcija rada, bilo sa aspekta radnih odnosa ili pak u oblasti sigurnosti i zaštite zdravlja na radu radnika, subjekti nadzora mogu biti svi registrirani poslodavci (pravna i fizička lica), odnosno poslodavci koji obavljaju dozvoljenu djelatnost.

Što se tiče zakonskog okvira koji uređuje radne odnose u Federaciji BiH, odredbama Zakona o radu Federacije BiH (2016) uređen je način i postupak zaključivanja ugovora o radu između radnika i poslodavaca, radno vrijeme radnika, odmori i odsustva, plate i naknade po osnovu rada, zaštita prava iz radnog odnosa, reprezentativnost sindikata i poslodavaca, zaključivanje i primjena kolektivnih ugovora, rješavanje sporova između radnika i poslodavca, učešće radnika i sindikata u zaštiti prava radnika, prestanak ugovora o radu, nadzor nad primjenom zakona te druga prava i obaveze koji nastaju po osnovu radnog odnosa na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Istim zakonom propisano je da radnik, kao i lice koje traži zaposlenje, ne može biti stavljen u neravnopravan položaj kod ostvarivanja prava po osnovu rada i prava na zaposlenje zbog rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja i ubjeđenja, socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva ili nečlanstva u sindikatu ili političkoj organizaciji, tjelesnog i duševnog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi sa prirodom radnog odnosa. Navedene odredbe Zakona o radu Federacije BiH (2016) su antidiskrimirajuće i povreda tih odredbi predviđena je kao prekršaj za koji je propisana novčana kazna za poslodavca. Ugovor o radu zaključuje se u pismenom obliku na principu dobrovoljnosti, odnosno, saglasnosti volja dviju strana, radnika i poslodavca i sadrži sve bitne podatke o radnom odnosu. Princip dobrovoljnosti kod zaključivanja ugovora o radu osnov je za isključivanje elemenata prinudnog rada.

Radni odnos zasniva se zaključivanjem ugovora o radu između radnika i poslodavca. Odredbom iz člana 24 Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine (2016) regulirano je da se ugovor o radu zaključuje u pismenom obliku, a propisuju se i obavezni podaci (o poslodavcu, radniku, radnom mjestu, trajanju ugovora, plati, radnom vremenu i dr.) koje ugovor mora sadržavati.

Prilikom upućivanja radnika u inostranstvo, shodno odredbama člana 25 Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine (2016), prije odlaska mora se postići pismena saglasnost između poslodavca i radnika u pogledu uvjeta:

- radnog mjesta u inostranstvu;
- trajanju rada u inostranstvu;
- mjestu rada i boravka u inostranstvu;
- valuti u kojoj će se isplaćivati plata i druga primanja;
- uvjetima vraćanja u zemlju.

Također, odredbama člana 20 Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine (2016) propisani su opći uvjeti za zaključivanje ugovora o radu koji se odnose na godine života lica i opću zdravstvenu sposobnost. Ugovor o radu ne može zaključiti lice koje nije navršilo 15 godina života i koje nema opću zdravstvenu sposobnost za rad. Lice između navršenih 15 i 18 godina života može zaključiti ugovor o radu pod uvjetom da pribavi uvjerenje ovlaštenog doktora medicine da posjeduje opću zdravstvenu sposobnost za rad i saglasnost zakonskog zastupnika.

Odredbama Zakona o zapošljavanju stranaca (2000) definirano je da, u skladu sa propisima o radu i zapošljavanju, kao i kolektivnim ugovorima i općim aktima poslodavaca, stranci zaposleni kod domaćih pravnih i fizičkih lica imaju ista prava, obaveze i odgovornosti po osnovu rada kao i zaposleni državljani Federacije BiH ako međunarodnim sporazumima nije drugačije određeno.

Istim zakonom propisano je da pored općih uvjeta utvrđenih zakonom, uvjeta određenih kolektivnim ugovorom i općim aktima poslodavca, stranac mora imati radnu dozvolu za zaključivanje ugovora o radu na određeno vrijeme ili za zaključivanje ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova izdatu od nadležne kantonalne službe za zapošljavanje uz odobrenje Federalnog zavoda za zapošljavanje. Radnu dozvolu za zaključivanje ugovora o radu sa strancem, na zahtjev poslodavca koji ga zapošljava, izdaje služba za zapošljavanje nadležna prema sjedištu poslodavca na osnovu utvrđene kvote radnih dozvola u Federaciji.

Treba istaći da propisi o radu u Federaciji, čije sprovođenje i primjenu kontrolira inspekcija rada, ne sadrže posebne, izričite odredbe kojima se definira pojam „trgovine ljudima" odnosno pojmovi „prisilnog rada i prinudne radne eksploatacije." Međutim, kako je prethodno navedeno, Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine (2016) utvrđuje niz instituta kojima se zabranjuje radna eksploatacija kao što je zabrana diskriminacije. Svaka osoba koja traži zaposlenje, kao i osoba koja se zapošljava ne smije biti predmet diskriminacije po bilo kojem osnovu. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine (2016) predviđa stroge uvjete potpisivanja ugovora, minimalne plate i posebnu zaštitu maloljetnika i žena. Njima se ograničava i regulira radno vrijeme te pravo na rad u sigurnom okruženju. Također, zabrana prisilnog rada predviđena je kroz niz odredbi ovog Zakona. Svaki ugovor o radu koji je sačinjen i zaključen po odredbama Zakona pruža garanciju sigurnog radnog okruženja, poštivanje prava i umanjuje mogućnost rizika da ugrožene kategorije radnika ne postanu žrtve prisilnog rada ili trgovine u cilju radne eksploatacije.

Krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini propisuje zaštitu radnika i njihovih prava bilo kroz odredbe koje se odnose na povredu prava iz radnih odnosa kao i kroz krivično djelo trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Krivično djelo trgovine ljudima postojat će u onim slučajevima u kojima je moguće utvrditi druge konstitutivne elemente (radnja, sredstvo i cilj prema ranije ilustrovanoj shemi), a sama kvalifikacija djela ovisit će o činjeničnim okolnostima svakog pojedinačnog slučaja. Institucije moraju biti svjesne međusobne veze zaštite prava iz radnog odnosa i trgovine ljudima. Posebnu pažnju treba posvetiti pitanju pristanka ili njegovog odsustva prilikom procjene činjenica vezanih za slučaj kako bi se ispravno ocijenili elementi trgovine u svrhu radne eksploatacije. U slučaju djece (osobe mlađe od 18 godina) korištenje sredstava za eksploataciju je irelevantno.

Posljednjim novinama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (2016) nastojalo se izvršiti usklađivanje domaćeg zakonodavstva s međunarodnim standardima u oblasti trgovine ljudima, odnosno, izvršenim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH, kako bi se na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH inkriminirala tzv. "unutrašnja trgovina ljudima" dok bi na državnom nivou isključivo ostala inkriminarana trgovina ljudima s međunarodnom dimenzijom. Tako je Krivičnim zakonom Federacije BiH (2016), osim inoviranja odredbe iz člana 210 (navođenje na prostituciju), inkriminara i trgovina ljudima (član 210a) i organizirana trgovina ljudima (član 210b), čime su i radnje prisilnog rada i pružanja usluga obuhvaćene pojmom "iskorištavanja"

kao sastavnog elementa krivičnog djela trgovine ljudima.

3.4. Uloga i mogućnost inspekcije rada u suprotstavljanju trgovini ljudima

Inspektori rada, prilikom identifikacije lica na radu kod poslodavca, mogu imati kontakt s potencijalnim žrtvama trgovine ljudima. Inspektore rada potrebno je upoznati sa svim indikatorima koji ukazuju da je neko lice žrtva trgovine ljudima, kako bi prilikom inspekcijskih pregleda bili osposobljeni da prepoznaju žrtvu trgovine ljudima. Također, veoma je važno da se inspektori rada dodatno osposobe i unaprijede svoja znanja o problemu trgovine ljudima radi lakšeg prepoznavavanja žrtava trgovine ljudima. Stoga će ovaj Vodič kao i dodatna edukacija dati svoj doprinos za podizanje nivoa znanja i vještina inspektora rada u otkrivanju i identifikaciji slučajeva trgovine ljudima.

Inspektor rada, prilikom inspekcijskog pregleda, kada vrši identifikaciju zatečenih lica na radu kod poslodavca, može primijetiti neke indikatore koje upućuju na sumnju da je osoba izložena trgovini ljudima. Za dalje postupanje, potrebno je da je inspektor rada ima znanje šta da preduzme i koju nadležnu instituciju da obavjesti o tome. Posebnu pažnju prilikom započinjanja inspekcijskih poslova treba posvetiti identifikaciji zatečenih lica, po mogućnosti na osnovu identifikacionog dokumenta. Ukoliko lice ne posjeduje kod sebe identifikacioni dokument, ne znači nužno da je lice žrtva trgovine ljudima. Potrebno je uzeti izjavu od lica i provjeriti gdje se nalazi identifikacioni dokument, posebno ako se radi o stranom državljaninu. Strani državljani su često žrtve trgovine ljudima. Iako su u zemlju doputovali zakonito, tek nakon dolaska saznali su da neće raditi posao koji im je bio obećan već su prisiljeni raditi druge poslove.

U takvoj situaciji uloga inspekcije rada se prije svega ogleda u obavezi da prilikom vršenja neposrednog inspekcijskog nadzora kod poslodavca prepoznaju i identificiraju obilježja krivičnog djela trgovine ljudima, a posebno sa aspekta uočavanja oblika prisilnog rada i prinudne radne eksploatacije.

3.4.1 Ovlaštenja inspekcije rada

Zakoni koji reguliraju oblast inspekcijskih poslova inspektorima rada su dali značajna ovlaštenja koja im omogućavaju da ostvare svoju ulogu u suprotstavljanju trgovini ljudima. Inspektor rada ima ovlaštenje da:

- utvrđuje identitet subjekta nadzora i drugih lica od značaja za inspekcijski nadzor, pregleda poslovne i druge prostorije, objekte i opremu, postrojenja, uređaje, instalacije i proces rada;
- utvrđuje da li subjekt nadzora ima rješenje o upisu u sudski registar ili odgovarajuće odobrenje za obavljanje djelatnosti i akt o ispunjavanju minimalno tehničkih i kadrovskih uvjeta za obavljanje djelatnosti te druge akte određene zakonom;
- pregleda način obavljanja djelatnosti, tj. proces rada i vrši uvid u poslovne knjige i drugu službenu dokumentaciju koja je od značaja za vršenje inspekcijskog nadzora;
- saslušava stranke, svjedoke i druge osobe čija je izjava od značaja za utvrđivanje činjenica u vršenju inspekcijskog nadzora;
- preduzima preventivne aktivnosti u vršenju inspekcijskog nadzora;
- zabrani pristup mjestu na kojem se vrši inspekcijski nadzor;
- preduzima upravne i druge mjere u skladu sa zakonom;
- izda prekršajni nalog i podnese zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka;
- obavlja i druge službene radnje u svrhu inspekcijskog nadzora.

Pored navedenih ovlaštenja, inspektor ima prava i obaveze u skladu sa posebnim propisima da:

- vrši inspekcijski nadzor u stambenoj prostoriji, uz prethodno pribavljen nalog nadležnog suda ako sazna da se određena stambena prostorija koristi u svrhu obavljanja poslovne djelatnosti;
- zabrani obavljanje radnji koje mogu izazvati opasnost po život, zdravlje, okoliš i nanijeti materijalnu štetu;
- omogući subjektu nadzora sudjelovanje u svim inspekcijskim radnjama i izjašnjavanje o činjenicama i okolnostima bitnim za utvrđivanje potpunog i pravilnog činjeničnog stanja kao i zaštitu njegovih prava i pravnih interesa;
- ako u toku inspekcijskog nadzora utvrdi da uočene povrede kod subjekta nadzora imaju obilježje krivičnog djela, o tom saznjanju obavijesti nadležno tužilaštvo.

4. Postupanje inspektora rada u otkrivanju i procesuiranju slučajeva trgovine ljudima

Kako i na koji način otkriti da je neko lice potencijalna žrtva trgovine ljudima? To je pitanje na koje mnogi pokušavaju odgovoriti, ali do sada nema univerzalnog odgovora jer postoje različiti oblici trgovine ljudima. Postoje samo indikatori koji upućuju da je neko lice žrtva trgovine ljudima, ali i indikatori nisu sasvim pozdani. Prilikom svog rada na terenu, inspektori rada će se susresti sa indikatorima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i kao takve potrebno ih je prepoznati i naknadno vršiti procjenu svih indikatora zajedno. Ako se, po predstavljenoj shemi, pojavi osnovana sumnja da je osoba žrtva trgovine, treba postupiti u skladu sa važećim propisima i slučaj prijaviti nadleženim organima. U ovom dijelu Vodiča predstavljeno je uočavanje indikatora na terenu.

Ukoliko se prilikom inspekcijskog nadzora stranac zatekne na radu, u razgovoru sa istim može se konstatovati da li obavlja posao za koji je zaključio ugovor o radu, da li ima dozvolu za boravak i rad te da li je isti zadovoljan svojom zaradom. Ukoliko inspektor utvrdi da je došlo do nepoštivanja svih stavki od strane poslodavca, s razlogom može sumnjati da se radi o trgovini ljudima. Međutim, neće se svaki slučaj smatrati trgovinom samo zato što zarada, odnosno plata nije onakva kakva je obećana, ili zato što u momentu kontrole ne može predočiti radnu dozvolu.

Tada je potrebno postupiti po indikatorima Međunarodne organizacije rada i pokušati utvrditi što više indikatora: utvrditi pokazatelje eksploatacije, utvrditi prekomjeran broj radnih dana ili sati kao jaki indikator, utvrditi da li ima opasnosti u radu, kakva je plata, da li se poštuje ugovor o radu, da li je osoba prijavljena na socijalno osiguranje, kao i neki od srednjih indikatora i slično. Uglavnom, da bi inspektor imao osnove sumnje da se radi o radnoj eksploataciji, mora poznavati indikatore Međunarodne organizacije rada i kroz svoj inspekcijski nadzor otkriti činjenice koje će povezati sa indikatorima te poslije, kroz procjenu slučaja, utvrditi osnovanost sumnje.

Međutim, ovdje ne treba postupati ishitreno jer je vrlo teško razlikovati loše uvjete rada i radnu eksploataciju. Zato inspektori u skladu sa zakonima o inspekcijama imaju svoja ovlaštenja i pravo na diskrecionu ocjenu svakog slučaja.

S obzirom da se inspektori rada na terenu susreću s poslodavcima i radnicima, oni su u obavezi da uočavaju rizične situacije u kojima se mogu identificirati žrtve trgovine ljudima i situacije koje upućuju na sumnju da su osobe izložene ili mogu biti izložene riziku trgovine ljudima. Međutim, bitno je istaći da inspektori rada postupaju u skladu sa zakonima o radu te da isti ni u jednom svom pojmu ne određuje trgovinu ljudima. Prema tome, insprektori rada se, u zapisniku o inspekcijskom nadzoru, ne mogu ni osloniti na taj pojam, ali su zato u obavezi da istražuju mogućnost postojanja indikatora Međunarodne organizacije rada koji su vezani za radnu eksploataciju. Potrebno je da pravovremeno i ispravno uoče takve indikatore, da na odgovarajući način evidentiraju te činjenice u zapisnik o inspekcijskom nadzoru, izvrše procjenu slučaja te, ako ima dovoljno osnova sumnje, isto prijave nadležnim organima.

S obzirom da je borba protiv trgovine ljudima već postala uobičajena praksa i sastavni dio rada drugih nadležnih institucija koje se bave ovim pitanjem u BiH, inspektori rada u skladu sa svojim ovlaštenjima mogu uočiti radnu eksploataciju i nadležni su da takav slučaj prijave nadležnim organima, u prvom redu policiji i tužilaštvu. U tom smislu, inspektorati rada trebaju uspostaviti saradnju s nadležnim institucijma, kako bi samo otkrivanje i istraživanje mogućeg slučaja trgovine ljudima bilo pravovremeno i efikasno.

Dalji razgovori s potencijalnom žrtvom, koji su karakteristika prve faze postupka, odnosno pokretanje istrage i procjene svakog pojedinog predmeta, isključiva su nadležnost tužilaštva. Sama istraga treba biti sveobuhvatna i treba uključiti različite nadležne institucije i organizacije koje mogu preduzimati istražne i druge radnje u krivičnom postupku. Pored toga, potrebno je osigurati potrebne dokaze ili poduzimati mjere na zaštiti i pomoći žrtvama trgovine. S tim u vezi, zapisnik o inspekcijskom nadzoru bit će dio dokaznog materijala.

4.1. Oblici trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i MOR indikatori

4.1.1 Prisilni rad

Ranije spomenuti relevantni međunarodni instrumenti ne daju definiciju prisilnog rada. Međutim, MOR-ova konvencija broj 29, koja je usvojena 1930. godine definira prisilni rad kao "svaki rad ili uslugu koja se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno." Pažnja se usmjerava na zahtijevanje rada koji nije dobrovoljan primjenom sredstava prinude. Ova definicija obuhvata i fizičku zloupotrebu i prijetnje smrću upućene tim osobama i članovima njihovih porodica. Prijetnja može biti psihološka, od kojih je najčešća prijetnja prijavljivanjem policiji, što samim tim ima snažan uticaj na osobu koja ilegalno boravi u zemlji gdje se prisiljava na rad.

Primjer: U predmetu pred sudom BiH, okrivljeni A. A. osuđen je zbog trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Činjenice pokazuju da je A. A. u periodu između 2006. i 2009. godine, s povremenim prekidima, na teritoriji Posavine i u Tuzlanskom kantonu koristio I. H., hrvatskog državljanina i osobu bez prijavljenog boravišta u BiH i nesposobnog da se sam stara o sebi. Spomenutoj osobi dao je smještaj u svojoj kući, fizički ga zlostavljao i iskorištavao, tjerajući ga da prosi i obavlja teške fizičke poslove na smetljištima. U cilju sticanja nezakonite dobiti, poput novca od prosjačenja i prikupljanja sekundarnih sirovina, prvenstveno starog željeza, optuženi ga je prodao osobi pod imenom B. Š. time otplativši zaostali dug za automobil koji je ranije kupio. Prema tome, iskoristivši bespomoćnost ove osobe, on je vrbovao i pružio smještaj osobi kako bi je iskoristio, natjerao na prisilni rad i druge usluge, čime je počinio krivično djelo trgovine ljudima iz člana 186. stav (1) KZ BiH.

Konvencija Međunarodne organizacije rada broj 29 dopunjena je Konvencijom broj 105 o ukidanju prisilnog rada, koja propisuje neposredno i potpuno iskorjenjivanje prisilnog rada u specifičnim okolnostima. Konvencija nameće obavezu državi, koja vrši ratifikaciju, da suzbija prisilni rad kada se on koristi u političke svrhe, svrhe ekonomskog razvoja, kao sredstvo za postizanje radne discipline, kao kazna zbog štrajka ili kao sredstvo diskriminacije.

Definicija trgovine ljudima koju daje Međunarodna organizacija rada orijentirana je ka radu te opisuje prisilni rad kao sastavni dio trgovine ljudima. Smatra se da prisila postoji u bilo kojoj situaciji u kojoj osoba koja je u pitanju nema stvarnu i prihvatljivu alternativu osim one da pristane na zlostavljanje o kojem je riječ. Prolazak kroz iskustvo gubljenja kontrole nad vlastitim životom postaje glavni indikator postojanja prisile i prisilnog rada.

Bitno je istaći da nisu svi oblici prisilnog rada zabranjeni MOR-ovim konvencijama, a ti izuzeci se odnose na obavezno služenje vojnog roka, uobičajene civilne obaveze, rad zatvorenika, rad u izvanrednim okolnostima i manje komunalne usluge.

Kada je riječ o sektorima u kojima se najčešće odvija trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, dosadašnja iskustva pokazuju kako su to najčešće građevinski, ugostiteljski i poljoprivredni sektori te manji proizvodni pogoni.

4.1.2 Ropstvo ili ropski odnos

Između prisilnog rada i ropstva potrebno je napraviti razliku koja je sadržana u njihovim konstitutivnim elementima. Ono što ove dvije prakse čini različitim jeste koncept vlaništva. Prisilni rad ne uključuje koncept vlasništva, ali ova praksa nameće sličan stepen restrikcije na ličnu slobodu, često i putem nasilnih sredstava, što prisilni rad čini sličnim ropstvu po efektima koje ima na konkretnu osobu.

Kada se osoba nalazi u ropstvu, okolnosti koje su važne za određivanje pojma ropstva su:

- stepen ograničenja prava na slobodu kretanja;
- stepen ograničenja u odnosu na ličnu imovinu neke osobe;
- postojanje svjesnog pristanka i potpunog razumijevanja prirode odnosa među stranama.

4.1.3 Radna eksploatacija radnika migranata u inostranstvu

Da bi se trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije mogla u potpunosti shvatiti, potrebno je dotaći se i pitanja koja su vezana za radnike migrante. Kada su u pitanju radnici migranti, oni su osjetljivija kategorija ljudi jer ih njihov neregulirani status čini ugroženim i podložnim nižim standardima i uvjetima rada. Neprijavljen rad uglavnom je u bliskoj vezi s migracijom, jer se u većini slučajeva radnici migranti, zbog svog nereguliranog statusa, vrbuju za neku vrstu nezakonitog rada.

Izraz radnik migrant odnosi se na osobu koja će biti zaposlena, jeste zaposlena ili je bila zaposlena u djelatnosti uz novčanu naknadu u državi u kojoj ta osoba nije državljanin. Uglavnom su radnici migranti više izloženi riziku trgovine ljudima upravo zbog toga što traže posao u drugoj državi pod uvjetima koji su često nepovoljni.

Neka osoba može pristati da legalno ili ilegalno imigrira ili da dobrovoljno prihvati posao. Kada taj posao ili usluge prestanu biti dobrovoljni, osoba postaje žrtva prisilnog rada.

Ako je osoba vrbovana ili prisiljena na rad upotrebom fizičke sile ili nasilja, ili zloupotrebom pravnog položaja, prethodni inicijalni pristanak žrtve postaje irelevantan. Neka osoba može inicijalno pristati da radi za određenog poslodavca te kasnije odlučiti da prestane raditi zato što uvjeti rada nisu onakvi kakvi su bili kada je osoba prihvatila posao. Ako poslodavac tada pribjegne upotrebi sile, prevare ili prinude kako bi zadržao tu osobu na radu ili njene usluge, poslodavac postaje trgovac ljudima a ta osoba žrtva trgovine ljudima.

Da li je neka osoba žrtva trgovine ljudima javlja se ovisno o tome da li su usluge ili rad te osobe ishodovani silom, prevarom ili prinudom.

Jedan oblik sile ili prinude je korištenje obaveza ili dugih činjenica kako bi se neka osoba držala u potčinjenosti, tzv. dužnički rad.

Dužnički rad (“debt bondage”) prihvaćen je Protokolom Ujedinjenih nacija iz Palerma kao oblik eksploatacije u svrhu trgovine ljudima. Radnici postaju žrtve trgovine ljudima kada trgovci ili oni koji ih vrbuju nezakonito iskorištavaju inicijalni dug koji je radnik preuzeo kao dio uvjeta zapošljavanja.

Faktori koji doprinose izloženosti radnika mogućnosti da budu žrtve trgovine ljudima, posebno radnika migranata mogu biti:

- zloupotreba ugovora;
- neadekvatni zakoni o angažiranju i zapošljavanju radnika migranata;
- namjerno nametanje eksploatirajućih i često nezakonitih troškova onim radnicima u zemlji iz koje dolaze, često uz podršku agencija za zapošljavanje i poslodavaca u zemlji odredišta.

Zloupotreba ugovora i opasni uvjeti na radu nisu sami po sebi oblik nedobrovoljne potčinjenosti koji bi se mogli smatrati trgovinom ljudima, recimo slično ropstvu. Međutim, ukoliko se radi o prijetnji fizičkom silom ili sputavanja kako bi određena osoba ostala na usluzi poslodavcu, onda se ta situacija karakterizira kao prisilni rad.

Troškovi koje poslodavci i agencije za zapošljavanje nameću radnicima u cilju zaposlenja u inostranstvu ne čine sami po sebi dužnički rad, ali ako ta cijena postane previsoka, uvećava se iz dana u dan i uključi iskorištavanje od strane poslodavca u zemlji odredišta, tada mogu dovesti do nedobrovoljne potčinjenosti jer su radnici prisiljeni na rad kako bi isplatili navedeni dug.

Primjer: U predmetu, koji obuhvata preko 600 radnika iz Bosne i Hercegovine, Srbije, i Makedonije, koji su se našli u Azerbejdžanu, u uvjetima koji bi se mogli smatrati prisilnim radom u toku je suđenje prema optužnici koju je podiglo Tužilaštvo BiH, za krivično djelo trgovine ljudima. Građevinska firma SerbAz Project Construction LLC dovela je radnike u Azerbejdžan s turističkim vizama, kako bi radili na gradilištima. Projekte je finansirala Vlada Azerbejdžana. Radnici su primali samo 2 do 3 USD po satu, iako im je, originalnim ugovorom sa poslodavcem, bilo obećano 6 do 7 USD. Isplate su, u maju 2009. godine, u potpunosti obustavljene, a oni su, navodno, radili 12 sati na dan. Bili su smješteni u pretrpanim i neadekvatnim prostorima te izloženi fizičkim i verbalnim prijetnjama i kaznama. Bilo je prilika u kojima su prisiljavani da rade neprekidno 36 sati. Pored toga, imali su ograničenu slobodu kretanja i trebali su dozvolu da napuste kuću u kojoj su boravili. Nije im ukazivana nikakva medicinska pomoć u slučaju ozljeda na gradilištu. Radnike je u Azerbejdžan dovela privatna agencija, koja je, za njihov angažman, naplatila 600 USD po osobi i oduzela im pasoše, koje nikad nije vratila. Većina radnika je od svojih sredstava platila turističke vize. Nisu im izdate dozvole boravka ili radne dozvole, što im je bilo obećano da će biti urađeno u roku od 30 dana po dolasku, tako da je njihov boravak u Azerbejdžanu bio nezakonit.

U ovakvim slučajevima, tj. kod radnika migranata koji posao traže van svoje zemlje, dobro bi bilo da prilikom pronalaska zemlje u koju žele da odu i posla koji žele da rade obavijeste nadležne institucije, Agenciju za rad i zapošljavanje, Ministarstvo vanjskih poslova te da prethodno kod nadležnih institucija provjere firme kod kojih će raditi, kako bi se smanjio rizik od trgovine ljudima.

4.1.4 Prisilno služenje u domaćinstvima

Jedan oblik prisilnog rada koji je po svojim karakteristikama jedinstven i teško dokaziv jeste i nedobrovoljni rad u domaćinstvu. To je neformalno radno mjesto, vezano za prostor u kojem radnik živi i koji često ne dijeli sa ostalim radnicima što uveliko doprinosi iskorištavanju, jer organi vlasti ne mogu tako lako vršiti inspekcije privatnih posjeda kao što mogu poslovnih prostorija. Strani migranti, obično žene, često se vrbuju iz manje razvijenih zemalja kako bi radili kao kućna posluga ili čistačice. U svim tim slučajevima, kućna posluga ne uživa istu pravnu zaštitu kao što je imaju stranci radnici u drugim sektorima.

Ako su takvi radnici ograničeni na boravak u kući, fizičkim sputavanjem ili oduzimanjem ličnih ili putnih isprava, može im biti vrlo teško stupiti u kontakt s lokalnim vlastima ili nevladinim organizacijama i zatražiti pomoć, uglavnom zbog straha od poslodavca ili zbog toga što nisu dovoljno osviješteni i upoznati od koga mogu zatražiti pomoć, gdje i slično.

4.1.5 Prisilni rad djece

Prodaja i trgovina djecom, njihovo vrbovanje i prisilno držanje na nedobrovoljnom i prisilnom radu spada u najgore oblike iskorištavanja djece.

Pokazatelji postojanja prisilnog rada djece obuhvataju situacije u kojima je dijete, navodno, pod strateljstvom osobe koja nije član porodice i koja prisiljava dijete na rad u svrhu sticanja finansijske koristi.

Zakonima o radu dozvoljen je rad djece starije od 15 godina, ali pod određenim uvjetima koji se moraju poštovati. Dijete koje radi nije neophodno radnik na prisilnom radu. Sve dok dijete radi dobrovoljno i dok nije prisutna prijetnja kažnjavanja ili prisile radi se o dječijem radu, a ne o prisilnom.

4.2. Indikatori trgovine ljudima Međunarodne organizacije rada (MOR)

Protokol Ujedinjenih nacija iz Palerma, kada je u pitanju trgovina ljudima, ima važnu odredbu u smislu da je pristanak žrtve trgovine nebitan u odnosu na namjeravanu eksploataciju, ako je korištena prijetnja ili upotreba sile, otmica, prevara, obmana, zloupotreba službenog položaja ili težak položaj žrtve, od

kojih svaka pojedinačno isključuje dobrovoljnu ponudu ili pristanak. Naprimjer, kada su radnici migranti navedeni obmanom, lažnim obećanjima ili zadržavanjem ličnih dokumenata prisiljeni da ostanu na raspolaganju poslodavcu. Ovakva praksa predstavlja jasno kršenje odredbi MOR-ove Konvencije o prisilnom radu.

MOR indikatori su od velikog značaja za inspektore rada jer mogu poslužiti kao sredstvo kada nastoje utvrditi da li nekog radnika treba smatrati potencijalnom žrtvom trgovine ljudima ili ne. S tim u vezi, inspektori rada, prilikom svojih inspekcijskih nadzora, uvijek trebaju imati na umu MOR indikatore. Ukoliko uoče neke od indikatora, dužni su da iste konstatuju. Naime, to naknadno može biti od koristi ukoliko dođe do prijavljivanja slučaja nadležnim organima da lakše utvrde stvarno postojanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Postoji šest setova operativnih indikatora za odrasle i za djecu koja su žrtve trgovine u svrhu radne i seksualne eksploatacije. Svaki set predstavlja indikatore koji su relevantni za sljedeće dimenzije definicije trgovine:

- vrbovanje putem obmane / obmana tokom vrbovanja, transfera i transporta – 10 indikatora,
- prinudno vrbovanje / prinuda tokom vrbovanja, transfera i transporta – 10 indikatora,
- vrbovanje zloupotrebom teškog položaja – 16 indikatora,
- eksploatacijski uvjeti rada – 9 indikatora,
- prinuda na odredištu – 15 indikatora,
- zloupotreba teškog položaja na odredištu – 7 indikatora.

Svaki od indikatora, unutar svakog seta, kvalificira se kao jak, srednji ili slab. Međutim, jedan indikator može biti jak kada su u pitanju djeca, dok je taj isti okarakteriziran kao slab kada su u pitanju odrasli. Za svaku potencijalnu žrtvu svaki set indikatora se procjenjuje neovisno od ostalih. Rezultat ove procjene je pozitivan ako je ta dimenzija prisutna u odnosu na potencijalnu žrtvu, a negativan ako nije. Da bi neka dimenzija bila pozitivna, ona mora uključivati najmanje:

- dva jaka indikatora ili
- jedan jaki indikator i jedan srednji / slab indikator ili
- tri indikatora srednje vrijednosti ili
- dva indikatora srednje vrijednosti i jedan slabe vrijednosti.

Nakon što se obavi procjena svake dimenzije, konačna analiza uključuje kombiniranje šest elemenata kako bi se identificirala žrtva trgovine ljudima. U slučaju djece, u skladu sa Protokolom Ujedninjenih nacija iz Palerma, prisustvo obmane i prinude nije nužno za krivično djelo trgovine ljudima. Ovi indikatori služe kako bi se olakšao proces identifikacije žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

4.3. Rano otkrivanje slučaja – prevencija eksploatacije

Za rano otkrivanje slučaja potrebno je imati pouzdane informacije o lokaciji, licima, vremenskom periodu i nizu drugih podataka da bi se uspješno realiziralo rano otkrivanje slučaja. Također, nije potrebno isticati da te akcije trebaju biti dobro organizirane i isplanirane da bi imale rezultate. Postoji niz razloga zbog kojih je veoma teško doći do pouzdanih podataka u vezi sa trgovinom ljudima. Veoma često se to krije i poznato je samo malom broju osoba, koji se mogu osjećati nesigurno ako bi prijavile slučaj trgovine ljudima. Postoji mnoštvo razloga zbog kojih je identifikacija žrtava trgovine ljudima izuzetno složen zadatak.

Rano otkrivanje žrtava trgovine ljudima je težak posao jer se osobe koje su žrtve trgovine ljudima plaše za svoju sigurnost i često su traumatizirane ili su pod psihološkom kontrolom te nemaju povjerenja u nadležne institucije. Primarna prevencija u najširem smislu podrazumijeva sve aktivnosti usmjerene na sprečavanje svih oblika trgovine ljudima: prisilne prostitucije, prisilnog ilegalnog rada, prosjačenja, nelegalnog usvajanja, lažnog ili prisilnog braka, trgovine ljudskim organima, pornografije, seks turizma, te osiguranje pretpostavki za ostvarivanje osnovnih ljudskih i dječijih prava u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, a prije svega prava na identitet, socijalnu sigurnost, obrazovanje, stanovanje i zdravstvenu zaštitu. Blagovremeno prepoznavanje žrtve trgovine ljudima pozitivno utiče na suzbijanje te negativne pojave.

Primjeri dobre prakse prevencije trgovine ljudima:

Italija je, uvažavajući potrebu podizanja svijesti o trgovanju ljudima, financirala TV kampanje o ovom problemu u Albaniji, iz koje svake godine sve više ljudi odlazi u Evopsku uniju, najčešće ilegalno preko mora. Zato je potpisala Sporazum s Međunarodnom organizacijom za migraciju (IOM) kojim se omogućava rad 5000 Albanaca u Italiji u trajanju od godine dana. Cilj tog sporazuma jeste legalno zapošljavanje radne snage iz Albanije i s područja Balkana. Kandidati moraju položiti testove jezika i profesionalne obučenosti, što se unosi u IOM-ovu bazu podataka i, ukoliko se pronađe odgovarajući posao, isti dobiva dozvolu krenuti u Italiju za radnim ugovorom.

Novi zakon SAD-a o trgovini ljudima obavezuje američke vlasti na pokretanje i provođenje programa za podizanje svijesti javnosti, posebno među potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, a u vezi sa opasnostima trgovanja ljudima i zaštitnim mehanizmima koji su na raspolaganju žrtvama trgovine ljudima.

Nekoliko država, kao što su Moldavija i Ukrajina osnovale su ministarske odbore odgovorne za izdavanje dozvola onim tvrtkama koje organiziraju zapošljavanje ljudi u inostranstvu. Odbori mogu i oduzimati dozvole ukoliko otkriju postupke tvrtki u kojima se krše zakoni.

Kažnjavanje svih sudionika koji su na bilo koji način uključeni u trgovinu ljudima od presudnog je značaja za prevenciju trgovine ljudima. Kažnjavanje sudionika je najbitniji dio strategije kojem treba posvetiti veliku pažnju.

Zakonodavstvo SAD-a za trgovinu ljudima predviđa kaznu i do 20 godina zatvora. Uz otežavajuće okolnosti, naprimjer, ukoliko je posljedica trgovine uzrok smrti žrtve, ukoliko je djelo počinjeno uz otmicu ili seksualnu zloupotrebu, ukoliko je žrtva bila mlađa od 14 godina, kazna može biti i doživotna.

Belgija ima specijalizirane ECOSOC timove koji se sastoje od inspektora rada koji su obučeni u otkrivanju situacija moguće trgovine ljudima i radne eksploatacije. ECOSOC inspektori imaju mandat da istražuju trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije i oni posjeduju temeljno znanje o zakonima koji se tiču trgovine ljudima, relevantnim indikatorima, procedurama upućivanja potencijalnih žrtava trgovine ljudima u referalne centre. Dio su mreže relevantnih aktera koji mogu intervenirati tokom istražnih radnji (policija na prvom mjestu) te pravovremeno izvještavati tužioce o nalazima s terena i dr. U ovoj zemlji objekti u kojima je počinjeno krivično djelo mogu biti zakonski zatvoreni već za vrijeme sudskog procesa, ukoliko postoje dokazi da su socijalni zakoni prekršeni pod osnovanom pretpostavkom da se radi o trgovini ljudima.

Belgijski krivični zakon, također, omogućava zapljenu objekata u vlasništvu optužene osobe, a zapljena se može provesti čak i ako dotični objekti nisu u vlasništvu optuženog.

Jedna od glavnih nositelja strategije prevencije jeste policija.

Albanija i Latvija osnovale su specijalne policijske odjele za borbu protiv trgovine ljudima.

Iz svega ovoga vidi se da su u prevenciji trgovine ljudima najbitnije kampanje za podizanje svijesti stanovništva, upoznavanje s problemom migracije te dostupnost informacija za različite skupine ljudi koje emigriraju u cilju poboljšanja životnog standarda, kao i organizacija samih institucija vlasti, policije i nevladinog sektora.

4.4. Otkrivanje slučajeva trgovine ljudima i identifikacija potencijalne žrtve trgovine ljudima

Uspješna i efikasna borba protiv trgovine ljudima postiže se saradnjom i koordinacijom rada svih službi uključenih u ove aktivnosti kako vladinog, tako i nevladinog sektora.

Kod identifikacije žrtava trgovine potrebno je obratiti pažnju na sljedeće indikatore:

- samoidentifikaciju;
- mjesto i uvjete gdje je stranac, potencijalna žrtva trgovine, pronađen;
- ograničenje lične slobode;
- psiho-fizičko stanje lica,
- dob lica, posebno ako su lica u dobi do 18 godina;
- način i svrha ulaska u Bosnu i Hercegovinu,
- status, kretanje i boravak lica u Bosni i Hercegovini;
- posjedovanje putne isprave;
- posjedovanje finansijskih sredstava;
- druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju.

Osim navedenih indikatora potrebno je posebno obratiti pažnju na sljedeća uvjerenja i ponašanja koje mogu ispoljiti žrtve trgovine ljudima odnosno na sljedeće indikatore:

- strah i nepovjerenje prema nadležnim institucijama;
- ne poznaju jezik zemlje u kojoj rade;
- nemaju mogućnost da napuste svoje radno mjesto;
- nemaju slobodu kretanja;
- postoje znaci da su izloženi kontroli kretanja;
- ne znaju adresu stanovanja ili posla;
- dozvoljavaju drugim da govore u njihovo ime;
- postupaju kao da su dobili instrukcije od nekog drugog;
- manifestiraju strah ili anksioznost;
- izloženi su nasilju ili pretnji nasiljem nad njima ili članovima njihovih porodica;
- imaju povrede za koje izgleda da su rezultat fizičkog napada;
- imaju povrede tipične za određene poslove ili mjere kontrole;
- žive u oskudnim ili neuslovnim prostorijma;
- nemaju pristup medicinskoj pomoći;
- imaju ograničene kontakte sa svojim porodicama ili drugim ljudima izvan svog neposrednog okruženja;
- nisu u stanju da slobodno komuniciraju sa drugima;
- nalaze se u stanju zavisnosti.

Osim navedenih indikatora potrebno je imati na umu da djeca žrtve trgovine najčešće potiču iz razorenih porodica u kojima odrastaju bez odgovarajućeg roditeljskog staranja. Takva djeca su često žrtve seksualnog nasilja u porodici, zatim u zajednici, a trgovina radi seksualne eksploatacije ili prisilnog rada često je treći korak u ciklusu nasilja kojem su djeca izložena od rane dobi. Ukoliko se radi o punoljetnoj osobi, potrebno je da se sama identificira, odnosno pojasni oblik eksploatacije kojem je bila izložena tokom određenog vremenskog perioda, kako bi dobila status žrtve. Naprimjer, ukoliko se punoljetna osoba tokom razgovora izjasni da joj neko ograničava slobodu kretanja, zadržava protiv njene volje, zadržava njene lične isprave, da je protiv njene volje prisiljava na prosjačenje, pružanje seksualnih usluga i slično, onda se ta osoba identificirala kao potencijalna žrtva trgovine ljudima.

Identifikacija žrtava je veoma značajna zbog zaštite njihovih ljudskih prava, jer je prije svega cilj identifikacije da se omogući pristup potrebnoj pomoći i zaštiti, a u cilju žaštite i pomoći žrtvama od velikog je značaja da se identifikacija izvrši brzo i korektno.

Identifikacija žrtava trgovine ljudima smatra se procesom kroz koji obučena lica i kvalificirani stručnjaci, policija, inspekcija rada, granična policija, imigracione vlasti, ambasade i sl., u saradnji sa specijaliziranim nevladinim organizacijama:

- preduzimaju mjere kako bi se otkrili slučajevi trgovine ljudima na mjestima gdje se odvijaju različite faze trgovine;
- prikupljaju informacije u vezi sa slučajevima trgovine ljudima, bilo od samih žrtava ili od drugih izvora koji posjeduju informacije;
- vrše analizu dobijenih informacija i porede karakteristike pojedinih slučajeva s postojećim indikatorima MOR-a;
- zaključuju da li je lice žrtva trgovine ljudima i omogućavaju dobijanje neophodne pomoći i zaštite.

Kada je u pitanju rad inspekcije rada na terenu i identifikacija žrtava trgovine ljudima, možemo reći da inspektori rada kroz kontrolu radnih prava mogu uočiti indikatore koji upućuju na sumnju da je određena osoba potencijalna žrtva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Uvijek kada postoji sumnja da se radi o žrtvi trgovine ljudima, s takvom osobom će se postupati kao sa žrtvom dok se ne dokaže suprotno. U slučaju da se radi o djetetu žrtvi, važno je imati na umu činjenicu da je pristanak djeteta na namjeravanu eksploataciju nebitan, jer dijete nije u stanju da samo donosi ovakve ili slične odluke te se svako postupanje prema djetetu koje sadrži eksploataciju smatra trgovinom ljudima. Osim toga, obavezno se obavještava i nadležni centar za socijalni rad koji će preduzeti sve preventivne mjere i druge radnje u cilju zaštite djeteta i njegovih prava. Obavezno se obavještavaju i druge nadležne institucije.

Kada su u pitanju punoljetne osobe, potrebno je da se takva osoba sama identificira kao potencijalna žrtva trgovine ljudima, odnosno ukoliko se u toku razgovora s inspektorom izjasni da nema slobodnih dana, da je radno vrijeme duže od zakonom propisanog, da je plata izuzetno niska, da nema socijalnog osiguranja, obaveza inspektora je da to prepozna kao sumnju u radnu eksploataciju te obavijesti nadležne organe koji će dalje obaviti proces identifikacije i razgovor s potencijalnom žrtvom.

Naročito pažnju treba obratiti na obavljanje razgovora sa žrtvom – intervju, na procjenu slučaja i prijavljivanje istog.

Inspektori rada su osobe koje u obavljanju svojih dužnosti mogu prvi uočiti moguću radnu eksploataciju i kao takvi prvi obaviti inicijalni razgovor sa žrtvom trgovine. Stoga, pri tom prvom inicijalnom susretu s mogućom žrtvom trgovine ljudima, treba biti obazriv, mora se posebno voditi računa o uzrastu žrtve te pustiti žrtvu da sama ispriča dešavanja i okolnosti pod kojima je zaposlena.

Nerijetko se žrtve plaše i samog inspekcijskog nadzora, pa je bitno da inspektori prepoznaju MOR indikatore i u slučaju sumnje na postojanje radne eksploatacije obavijeste nadležne policijske službe, tužilaštva i ostale nadležne službe koje će preduzeti dalje aktivnosti i obaviti potrebne detaljne razgovore sa žrtvom.

Razgovori sa žrtvom su karakteristika prve faze postupka, odnosno pokretanja istrage i procjene svakog pojedinog predmeta, a što je isključiva nadležnost tužilaštva.

Dakle, najvažnija uloga inspektora rada u ovom procesu jeste prepoznavanje MOR indikatora. Prilikom prvog inicijalnog razgovora, na osnovu MOR indikatora, inspektori trebaju uočiti da je osoba koju kontroliraju predmet trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, a slučaj trebaju prijaviti nadležnim organima.

Nakon što prikupe sve potrebne informacije, a koje se direktno vežu za MOR indikatore radne eksploatacije, inspektori rada imaju pravo na diskrecionu ocjenu svakog slučaja posebno kada je u pitanju određivanje postojanja sumnje u radnu eksploataciju. Procjena slučaja obuhvata ocjenu svih setova MOR indikatora. Nakon što se procijeni postojanje jakih, srednjih i slabih indikatora te postoji osnovana sumnja da se radi o radnoj eksploataciji i trgovini ljudima, inspektori rada će o tome obavijestiti nadležne institucije koje će preduzeti sve dalje mjere koje bi potvrdile identifikaciju žrtve i postojanje slučaja trgovine ljudima.

Međutim, inspektori rada na procjeni trebaju raditi timski i trebaju uspostaviti saradnju s drugim nadležnim institucijama i ovlaštenim organizacijama.

Sve institucije uključene u procjenu slučaja dužne su redovno ažurirati procjenu i prilagođavati mjere koje se poduzimaju na pomoći i zaštiti žrtve shodno rezultatima ažuriranih procjena.

Dužnost prijavljivanja odnosi se na sve situacije u kojima inspektori rada i drugi državni službenici u obavljanju svojih dužnosti saznaju da je počinjeno krivično djelo trgovine ljudima. To znači da svako ima obavezu da svoje saznanje o počinjenom krivičnom djelu trgovine ljudima, izvršiocima ili žrtvi prijavi Državnoj agenciji za istragu i zaštitu ili Tužilaštvu BiH. Obavijest o sumnji i saznanju može se dostaviti i drugim policijskim agencijama ili tužilaštvima. Ukoliko se radi o stranoj osobi koju je moguće identificirati kao potencijalnu žrtvu trgovine ljudima, potrebno je pored policije i tužilaštva obavijestiti i lokalni, nadležni terenski centar Službe za poslove sa strancima, a u cilju osiguranja prihvata, smještaja i reguliranja prava prema Zakonu o strancima. Ukoliko se radi o maloljetniku, potencijalnoj žrtvi trgovine ljudima, potrebno je dodatno obavijestiti i nadležni centar za socijalni rad.

4.5. Postupanje sa djecom

Vrbovanje, transport, transfer, skrivanje ili prihvat djeteta u cilju eksploatacije smatra se trgovinom ljudima čak i kada ne uključuje bilo koji oblik prijetnje, upotrebe sile, obmane, prevare ili otmice. Znači da bi u principu svako zaticanje maloljetnika na radu moglo izazvati sumnju u moguću trgovinu ljudima. Međutim, svako zaticanje maloljetnika na radu ne znači neophodno i trgovinu ljudima, jer zakom o radu dozvoljava rad maloljetnika pod određenim uvjetima. S obzirom da je rad maloljetnika uveden u zakonske okvire, osvrnućemo se samo na rad van zakonskih okvira. Po zakonu o radu, inspektori rada, kada zateknu maloljetnika na radu dužni su zabraniti takav rad i prekršajno kazniti poslodavca, odnosno onoga koji je angažirao maloljetnika na radu. Osim toga, inspektor će obavezno o uočenom obavijestiti centar za socijalni rad i policiju, koji će preuzeti dalje postupanje sa maloljetnikom. Ipak, Međunarodna organizacija rada odlučila je zadržati indikatore obmane, prinude ili zloupotrebe teškog položaja kako bi se mogla identificirati i trgovina djecom. S tim u vezi, inspektori rada, kada zateknu maloljetnika na radu trebaju obratiti pažnju i na sljedeće indikatore:

Indikatori prinudnog vrbovanja	
Jaki	Srednji
• Otmica, prisilni brak, prisilno usvajanje ili prodaja žrtve • Dužnički rad • Prijetnja silom nad žrtvom • Nasilje nad žrtvom	• Oduzimanje dokumenata • Izolacija, ograničavanje slobode ili nadziranje • Prijetnja prijavljivanja vlastima • Prijetnja da će saznati porodica, zajednica ili javnost • Nasilje nad porodicom • Zadržavanje novca

Indikatori zloupotrebe položaja ugroženosti	
Jaki	Srednji
	• Iskorištavanje teške porodične situacije • Iskorištavanje nezakonitog statusa • Iskorištavanje nedostatka obrazovanja • Iskorištavanje nedostatka informacija • Kontrola eksploatatora • Poteškoće u prošlosti • Poteškoće u organiziranju putovanja • Ekonomski razlozi • Lažne informacije o zakonu, stavu vlasti • Lažne informacije o uspješnoj migraciji • Porodična situacija • Lična situacija • Psihička i emocionalna ovisnost • Odnos sa vlastima / pravni status

Indikatori eksploatacije	
Jaki	Srednji
• Prekomjerni broj radnih dana ili sati	• Loši uvjeti života • Opasnosti na radu • Niska ili nikakva plata • Nepoštivanje zakona ili potpisanog ugovora • Nepostojanje socijalne zaštite • Vrlo loši radni uvjeti • Manipuliranje naknadama za rad

Indikatori prinude na odredištu	
Jaki	Srednji
• Oduzimanje dokumenata • Dužnički rad • Izolacija, ograničavanje slobode ili nadziranje • Nasilje nad žrtvama	• Prisiljavanje na nezakonite aktivnosti • Silom nametnuti zadaci ili klijenti • Prisiljavanje na postupanje protiv kolega / saradnika • Prisiljavanje na negovorenje istine vlastima, porodici itd. • Prijetnja prijavljivanjem vlastima • Prijetnja nametanja još težih radnih uvjeta • Prijetnja nasiljem nad žrtvom • Snažan uticaj • Nasilje nad porodicom • Zadržavanje naknade za rad

Indikatori zloupotrebe teškog položaja na odredištu	
• Jaki	• Srednji
	• Ovisnost o eksploatatoru • Poteškoće u prošlosti • Poteškoće življenja u nepoznatom okruženju • Ekonomski razlozi • Porodična situacija • Lične karakteristike • Odnos sa vlastima / pravni status

Primjer negativne prakse: ***Inspekor rada je u ugostiteljskom objektu, zajedno s policijom zatekao maloljetnu N. N. da radi kao konobarica te postupio u skladu sa zakonom o radu. Zabranio je takav rad i kaznio poslodavca. Ne vodeći računa o MOR indikatorima i mogućnosti trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, ni inspektor ni policija nisu posumnjali u trgovinu ljudima, niti u svrhu radne niti u svrhu seksualne eksploatacije.***

4.6. Postupanje sa odraslim

Inspekcije rada nadležne su za nadzor i osiguravanje ispravne primjene zakona o radu. Provođenjem kroz sistem inspekcije rada štite se prava radnika i to je jedan bitan aspekt u borbi protiv trgovine ljudima. Zakoni o radu garantiraju osnovna prava radnika. Svaki ugovor o radu koji se potpiše, poštujući u potpunosti zakone o radu, garantira sigurnu radnu sredinu i poštivanje prava iz radnog odnosa. Međutim, nepoštivanje zakona o radu i odredbi ugovora o radu dovodi do mogućnosti i rizika da radnik bude eksploatisan i prepoznat kao žrtva trgovine ljudima. Inspektori rada, prilikom svojih inspekcijskih nadzora moraju obratiti pažnju na MOR indikatore trgovinom odraslim osobama u cilju radne eksploatacije, kako slijedi:

Indikatori trgovine odraslim osobama u cilju radne eksploatacije		
Jaki	Srednji	Slabi
• Prevareni u vezi s prirodom posla ili lokacijom	• Prevareni u vezi s uvjetima prostitucije • Prevareni u vezi sadržaja i zakonitosti ugovora o radu • Prevareni u vezi sa sjedinjavanjem s porodicom • Prevareni u vezi s uvjetima stanovanja i života • Prevareni u vezi sa zakonitim dokumentima ili sticanjem zakonitog statusa migranta • Prevareni u vezi s uvjetima putovanja i vrbovanja • Prevareni u vezi sa zaradom • Prevareni u vezi s obećanjima o braku ili usvajanju	• Prevareni u vezi s obrazovnim mogućnostima

Indikatori prinudnog vrbovanja		
Jaki	Srednji	Slabi
• Otmica, prisilni brak, prisilno usvajanje i / lli prodaja žrtve • Dužnički rad • Prijetnja nasiljem nad žrtvom • Nasilje nad žrtvama	• Oduzimanje dokumenata • Izolacija, ograničavanje slobode ili nadziranje • Prijetnja prijavljivanjem vlastima • Prijetnja da će saznati porodica, zajednica ili javnost • Nasilje nad porodicom • Zadržavanje novca	

Indikatori prinude na odredištu		
Jaki	Srednji	Slabi
• Oduzimanje dokumenata • Dužnički rad • Izolacija,	• Prisila na nezakonite aktivnosti • Silom nametnuti zadaci ili klijenti • Prisila na postupanje protiv kolega / saradnika • Prisila na laganje vlastima, porodici itd. • Prijetnja prijavljivanjem vlastima • Prijetnja nametanja još težih radnih uvjeta • Prijetnja nasiljem nad žrtvom • Snažan uticaj • Nasilje nad porodicom (prijetnje ili stvarno) • Zadržavanje naknade za rad	• Prijetnje da će saznati porodica, zajednica ili javnost

Indikatori zloupotrebe teškog položaja na odredištu		
Jaki	Srednji	Slabi
	• Ovisnost od eksploatatora • Teškoće življenja u nepoznatom kraju • Ekonomski razlozi • Porodična situacija • Odnos sa vlastima / pravni status	• Poteškoće u prošlosti • Osobne karakteristike

Većina ovih indikatora se indirektno prepoznaje kroz zakone o radu tako da ih inspektori mogu konstatirati, utvrditi prilikom inspekcijskog nadzora, recimo indikatori eksploatacije:

Jaki	Srednji	Slabi
• Prekomjeran broj radnih dana ili sati • • •	• Loši uvjeti života • Opasnost na radu • Niska ili nikakva plata • Nepoštivanje zakona ili potpisanog ugovora • Nepostojanje socijalne zaštite (ugovor, socijalno osiguranje i sl.) • Vrlo loši radni uvjeti • Manipuliranje naknadama za rad	• Nepostojanje pristupa obrazovanju

Sve su ovo indikatori trgovine ljudima koje je sačinila Međunarodna organizacija rada, a koje inspektori rada redovno kontroliraju u svojim inspekcijskim nadzorima. Ukoliko uoče navedene indikatore, iste konstatuju u zapisniku. Prema procjeni slučaja, ukoliko postoji set indikatora koji su prisutni, o takvom slučaju se obavještavaju nadležni organi, policija i tužilaštvo.

S obzirom da su slučajevi trgovine ljudima specifični i da iste treba razlikovati od loših uvjeta rada, inspektorima rada na raspolaganju stoji Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i nadležni odjel za borbu protiv trgovine ljudima u svrhu razmjene informacija te jasnog i pravilnog uočavanja i shvatanja trgovine ljudima i postojanja iste u konkretnom slučaju.

Dakle, ukoliko dođe do prijavljivanja postojanja sumnje na radnu eksploataciju odrasle osobe tu se nadležnost prenosi na policiju, tužilaštvo i ostale organe nadležne za sprovođenje istrage i zaštite žrtava trgovine ljudima. Nadležne službe se kontaktiraju radi provođenja istrage te poduzimanja svih potrebnih radnji kako bi se žrtva adekvatno zbrinula i kako bi istoj bila pružena adekvatna pomoć.

4.7. Postupanje sa strancima – migrantima

Radnici, u svrhu traženja zaposlenja, migriraju ili unutar država granica ili preko granice. Realnost radne migracije znači vrlo često da je u praksi teško napraviti razliku između radnika migranata i radnika koji su žrtve trgovine ljudima. Ako je radnik migrant prisiljen na rad, on postaje žrtva trgovine ljudima. Radnici migranti su uopćeno više izloženi riziku od trgovine ljudima upravo zbog toga što traže zaposlenje u drugoj državi, pod uvjetima koji su često restriktivni i nepovoljni. Podložnost radnika migranata prevarama koje vode trgovini ljudima naročito je uznemiravajuća zato što je ova populacija u nekim regionima izuzetno brojna.

Tri potencijalna faktora koji ovome doprinose jesu: zloupotreba ugovora, neadekvatni lokalni zakoni o regrutovanju i zapošljavanju radnika migranata te namjerno nametanje nepoštenih i često nezakonitih troškova ovim radnicima u zemlji ili inostranstvu, često u dosluhu ili uz podršku agencija za zapošljavanje i poslodavaca u odredišnoj zemlji.

Neke zloupotrebe ugovora i opasni uvjeti na radu sami po sebi ne predstavljaju prisilni rad ili ropstvo, premda upotreba ili prijetnja fizičkom silom situaciju može pretvoriti u prisilni rad. Troškovi nametnuti radnicima za „privilegiju" rada u inostranstvu sami po sebi ne predstavljaju prisilno ili dužničko ropstvo, ali u kombinaciji s eksploatacijom, ovi troškovi ili dugovi, kada su enormno visoki i prekomjerni mogu postati oblik dužničkog ropstva.

Kako bi efikasnije radili na rješavanju ovakvih problema, vlade zemalja porijekla i odredišta migracija radne snage podstiču se na tijesnu saradnju, a tamo gdje je to primjereno, podstiču se da u bilateralne sporazume unesu mjere za sprečavanje trgovine ljudima.

Primjer: Radnik je u svom rodnom gradu u azijskoj zemlji angažiran da kao građevinski radnik dvije godine provede na poslovima u jednoj zemlji Arapskog zaliva. Kompanija koja angažira radnu snagu saopštava radniku da će zarađivati 250 dolara mjesečno uz plaćeni prekovremeni rad, ako radi više od 40 sati sedmično te da će imati besplatan smještaj, medicinsku njegu i, sedmično, jedan slobodan dan. Kada je došao na odredište radnik otkriva da će dobijati 120 dolara mjesečno, da mu neće biti plaćen prekovremeni rad i da će mu mjesečno za hranu odbijati 15 dolara od plate. Radnika je obmanulo lice koje angažira radnu snagu, a koje je u dosluhu sa poslodavcem iz arapske zalivske zemlje. Poslodavac sada eksploatira radnika kome je oduzeo pasoš i prijeti mu da će ga predati imigracionim organima kao ilegalnog migranta ukoliko ne nastavi raditi. Pomoću zaprijećene zloupotrebe pravnog postupka (imigracionih zakona, poslodavac je prinudio radnika da nastavi da radi po uvjetima na koje radnik nije pristao). To je trgovina ljudima (US Department of State, 2008).

Zaštita stranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini regulirana je prvenstveno zakonima o strancima i azilu koji propisuju prava na privremeni boravak iz humanitarnih razloga i regulira posebnu zaštitu i pomoć koju je potrebno pružiti ovoj kategoriji, kao i pravo na međunarodnu zaštitu – azil. Detaljna pravila o postupanju sa stranim žrtvama trgovine ljudima regulirana su Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Ukoliko inspektor posumnja da je stranac žrtva trgovine ljudima, treba se voditi indikatorima MOR-a, koje će prepoznati i konstatovati u zapisnik, na osnovu kojeg će nadležni organ lakše i jasnije utvrditi da se radi o žrtvi trgovine ljudima i lakše sprovoditi istragu. U tom smislu predstavljeni su sljedeći indikatori:

Pokazatelji trgovine odraslim ljudima strancima u svrhu eksploatacije		
Jaki	Srednji	Slabi
• Ograničenje lične slobode • Psiho-fizičko stanje osobe	• Mjesto i uvjeti gdje je stranac, potencijalna žrtva trgovine, pronađen • Dob osobe, posebno ako su osobe u dobi do 18 godina • Način i svrha ulaska u Bosnu i Hercegovinu • Status, kretanje i boravak osobe u Bosni i Hercegovini • Posjedovanje putne isprave • Posjedovanje finansijskih sredstava	• Druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju

Kada inspektor rada utvrdi da postoje indicije da je strani državljanin potencijalna žrtva trgovine ljudima, o tome obavještava nadležan terenski centar Službe za poslove sa strancima, Državnu agenciju za istrage i zaštitu BiH, tužilaštvo ili nadležnu policiju.

4.8. Sačinjavanje zapisnika o inspekcijskom nadzoru pri uočavanju indikatora trgovine ljudima

Zakoni inspekcijama na odgovarajućim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini propisuju obavljanje inspekcijskog nadzora radi osiguranja izvršavanja zakona i drugih propisa. Pored toga, propisuju i obavezu inspektora da o inspekcijskom nadzoru sastavi zapisnik u kojem će konstatovati činjenice i nepravilnosti te utvrditi rokove za njihovo otklanjanje.

Inspektori rada vrše nadzor nad primjenom zakona o radu, a kako isti u svojim temeljnim načelima i terminima ne spominje trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije kao pojam, inspektori rada isti termin ne mogu koristiti prilikom sastavljanja zapisnika. Međutim, sami MOR indikatori trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije vezuju se jednim dijelom za zakon o radu. Ukoliko inspektori u toku inspekcijskog nadzora, utvrde postojanje tih indikatora, iste trebaju konstatovati u zapisnik. Nadležni organi će iste moći koristiti kao dokazni materijal i kao smjernicu u daljem istraživanju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Takvi primjeri postupanja tj. prepoznavanje indikatora trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije npr. uključuju: prevare u vezi sa zaradom, opasnosti na radu, nisku ili nikakvu platu, prekomjeran broj radnih sati ili dana, loše uvjete rada, nepostojanje ugovora, socijalne zaštite itd. Sve su ovo činjenice koje inspektori rada kontroliraju u svojim inspekcijskim nadzorima.

Samim tim, inspektori rada trebaju biti upoznati s pojmovima trgovine ljudima i MOR indikatorima kako bi iste mogli prepoznati i prijaviti nadležnim organima, koji će u skladu sa propisima dalje preuzeti istragu slučaja i zaštitu žrtava trgovine ljudima.

5. Postupanje inspektora rada u zaštiti i pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima

Inspektori rada, u okviru svojih nadležnosti, nemaju primarnu nadležnost za pružanje direktne pomoći i zaštitu žrtava trgovine ljudima, posebno trgovine djecom i eksploatacije djece. Inspektori rada ipak predstavljaju polazište u uočavanju slučajeva prisilnog rada i prinudne radne eksploatacije, s obzirom da imaju lakši pristup radnim mjestima i radnicima nego policijski organi i tužilaštva.

Sve aktivnosti u postupanju sa žrtvama trgovine ljudima moraju biti poduzete u najboljem interesu žrtve, a posebno djeteta. S tim u vezi, svaka aktivnost mora biti poduzeta uz najveću brigu i zaštitu koja je prijeko potrebna za dobrobit djeteta, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, odnosno staratelja kao i iskaza djeteta, a koje se određuje u skladu s njegovim uzrastom.

"Specijalni tretman djeteta" podrazumijeva osiguravanje smještaja, poštivanje mišljenja djeteta, pravo na povjerljivost i diskreciju, pravo na informaciju, efikasno vođenje postupka, odnosno procjenu pojedinačnog slučaja, pronalaženje i primjenu trajnog rješenja.

U procesu postupanja s (potencijalnim) žrtvama trgovine ljudima ne smije se ispoljavati bilo koji oblik diskriminacije, uključujući spol, rasu, jezik, boju kože, vjeroispovijest, politička i druga stajališta, nacionalnu pripadnost, imovinski status, dob, psihičku i fizičku invalidnost, status koji se stiče rođenjem i drugi status.

Sve žrtve trgovine ljudima u BiH bez obzira da li se radi o stranom ili bosanskohercegovačkom državljaninu imaju pravo na: fizičku zaštitu, medicinsku pomoć i zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, socijalnu zaštitu, pravnu pomoć te druge vidove zaštite i pomoći u skladu sa statusom, fizičkim i mentalnim stanjem žrtve.

5.1. Intervencije

U slučajevima kada inspektor rada identificira osobu kao potencijalnu žrtvu trgovine ljudima, dužan je obavijestiti sve organe i službe koji su nadležni u daljem postupanju sa žrtvom trgovine ljudima.U toku intervencija važno je izbjeći ponovnu viktimizaciju žrtve.

U cilju osiguranja hitne i efikasne pomoći žrtvi, službenik profesionalac, poduzet će sljedeće intervencije:

Intervencija I:	**Kontaktiranje nadležnih institucija i službi**
Intervencija II:	**Planiranje i organiziranje zaštite i zbrinjavanja od strane nadležnih organa i službi**
Intervencija III:	**Transport**
Intervencija IV:	**Smještaj**
Intervencija V:	**Saradnja s nadležnim institucijama tokom zbrinjavanja**

Bez obzira da li se radi o žrtvama trgovine ljudima državljanima BiH ili stranim državljanima, pripadaju im ista prava pomoći i zaštite u BiH te će pomenute intervencije biti poduzete u oba slučaja.

Razlike postoje u statusu žrtve u BiH iz čega proizlazi i razlika u intervencijama.

5.1.1 Intervencija I: Kontaktiranje nadležnih institucija radi ukazivanja neposredne pomoći

a) Ostvarivanje kontakta s medicinskom službom (u slučaju potrebe)

Nakon uspostavljenog prvog kontakta sa osobom za koju se sumnja da je žrtva trgovine, ista može imati potrebu za ukazivanjem hitne medicinske pomoći usljed fizičkih povreda zadobivenih tokom procesa eksploatacije, ili nekih drugih zdravstvenih poteškoća koje ispoljava ili su vidljive u trenutku obavljanja razgovora.

Žrtve mogu ispoljavati agresivno ponašanje i razdražljivost usljed preživljene traume. Žrtve nerijetko bivaju prisiljene na konzumiranje narkotika s ciljem stvaranja ovisnosti kako bi se povećala njihova ranjivost i kontrola nad njima. S tim u vezi, žrtva se može osjećati nelagodno, nervozno i ugroženo od strane osoba koje joj pokušavaju pomoći.

U ovom slučaju žrtvi je potrebno osigurati zdravstvenu uslugu i zaštitu, odnosno obavijestiti najbližu hitnu medicinsku pomoć, dom zdravlja, i / ili bolnicu, radi stabilizacije stanja žrtve i njenog daljeg procesa zaštite i pružanja pomoći.

Ukoliko žrtva nema zdravstveno osiguranje, istoj će se osigurati besplatna zdravstvena usluga ili medicinska pomoć, a sredstva za ovu namjenu osiguralo je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Bilo koja vrsta razgovora sa žrtvom može se nastaviti samo ukoliko je žrtva fizički i mentalno sposobna za razgovor.

b) Ostvarivanje kontakta s nadležnim institucijama radi ukazivanja dalje pomoći žrtvi te sprovođenje istražnih radnji

Neovisno o dobi žrtve, u slučaju postojanja sumnje da se radi o žrtvi trgovine ljudima, kontaktiraju se sljedeće nadležne institucije:

- Žrtva strani državljanin: obavještava se nadležan Terenski centar službe za poslove sa strancima, Državna agencija za istrage i zaštitu BiH (SIPA), Tužilaštvo BiH ili nadležna policija.
- Žrtva državljanin BiH: obavještavaju se SIPA i Tužilaštvo BiH. Moguće je obavijestiti i druge policijske agencije, nadležnu policijsku upravu i druga tužilaštva. Kada se radi o punoljetnoj osobi, žrtvi trgovine ljudima, centar za socijalni rad će biti obaviješten samo uz pristanak žrtve, odnosno samo ako se radi o punoljetnoj žrtvi koja je nedovoljno mentalno razvijena ili joj je oduzeta poslovna sposobnost.
- Maloljetna osoba državljanin BiH: obavezno se obavještava nadležna regionalna kancelarija SIPA, Tužilaštvo BiH, nadležna policija te centar za socijalni rad.
- Maloljetna osoba strani državljanin: obavezno se obavještava Terenski centar službe za poslove sa strancima, nadležna regionalna kancelarija SIPA, Tužilaštvo BiH, nadležna policija te centar za socijalni rad.

Ukoliko se radi o djetetu, žrtvi trgovine ljudima, inspektor rada ima obavezu da odmah obavijesti nadležnu policijsku agenciju i / ili upravu kao i nadležni centar za socijalni rad kako bi se ove dvije ključne službe dogovorile o narednim koracima u istrazi odnosno pružanju zaštite i pomoći djetetu.

c) Ostvarivanje kontakta s pravnim savjetnikom radi pružanja besplatne pravne pomoći

U skladu s međunarodnim zakonskim obavezama koje je BiH preuzela potpisivanjem i ratificiranjem međunarodnih dokumenta, a koji se odnose na poštivanje ljudskih prava, svaka (potencijalna) žrtva trgovine ljudima ima pravo i mogućnost korištenja pravne pomoći tokom razgovora s predstavnicima nadležnih institucija te tokom daljeg procesa ukazivanja pomoći, zbrinjavanja i reintegracije.

Sve nadležne institucije i organizacije u BiH, uključujući i službe za provedbu zakona, prilikom poduzimanja bilo kakvih radnji sa žrtvom, uključujući i razgovor, trebaju osigurati prisustvo pravnog savjetnika, u cilju poštivanja prava žrtve trgovine ljudima. U slučajevima kada se radi o maloljetnoj osobi, stranom državljaninu, neophodno je odmah osigurati prisustvo pravnog savjetnika. Besplatna pravna pomoć

žrtvama trgovine ljudima u BiH može se osigurati posredstvom pravne službe centara za socijalni rad, centara za pružanje besplatne pravne pomoći i drugih dostupnih vidova besplatne pravne pomoći.

Dijete koje nije državljanin BiH uživa ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca koja su državljani BiH.

d) Ostvarivanje kontakta s nevladinom organizacijom (NVO) koja ima potpisan sporazum o zbrinjavanju žrtava trgovine ljudima radi smještaja istih

Kontaktiranje nevladinih organizacija od strane nadležnih organa i službi izvršit će se nakon ostvarivanja kontakta s nadležnim institucijama i pravnim savjetnikom, a u cilju organizacije zbrinjavanja žrtve, kako slijedi:

- Žrtva strani državljanin: kontaktiranje nevladinih organizacija za smještaj žrtava stranih državljana vrši se isključivo u saradnji s nadležnim terenskim centrom Službe za poslove sa strancima, koji će u saradnji s policijom i tužilaštvom izvršiti procjenu sigurnosne situacije u konkretnom slučaju i izvršiti odabir sigurne kuće za smještaj. Sklonište, odnosno sigurnu kuću, može osigurati nevladina organizacija koja ima potpisan protokol s Ministarstvom sigurnosti BiH.
- Žrtva državljanin *BiH*: odabir sigurne kuće za smještaj vrše centri za socijalni rad koji će u saradnji sa nadležnom policijom i / ili tužilaštvom izvršiti procjenu sigurnosne situacije i obaviti smještaj u sklonište nevladine organizacije koja ima potpisan protokol s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Ukoliko se radi o državljaninu BiH, žrtvi trgovine ljudima, koja je repatrirana u BiH, nadležnost za smještaj u sigurnu kuću ima centar za socijalni rad iz mjesta prebivališta žrtve, uz prethodni dogovor s Ministarstvom sigurnosti BiH (Odsjekom za borbu protiv trgovine ljudima) i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

e) Ostvarivanje kontakta s tužilaštvima, policijskim službama i poreznim upravama

Ova vrsta kontakata se provodi u svrhu razmjene informacija planiranja i provedbe istražnih radnji i usporednih finansijskih istraga, a ostvaruje se preko Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima. Radi ostvarivanja kontakta i poduzimanja svih drugih radnji, inspektorat rada koji raspolaže informacijama u vezi trgovine ljudima to može ostvariti preko imenovanih članova Udarne grupe iz Tužilaštva BiH, Federalnog tužilaštva, Republičkog tužilaštva Republike Srpske i policije Brčko Distrikta BiH. Komunikaciju je moguće ostvariti i pismenim putem preko Tužilaštva BiH koje rukovodi radom Udarne grupe.

Važna preporuka inspekcijama rada jeste da posebno nadziru situacije u vezi sa radom djece u ugostiteljskim ili nekim drugim objektima neprimjerenim za boravak djece i maloljetnih osoba te da o tome redovno dostavljaju informacije policiji i tužilaštvu.

5.1.2 Intervencija II: Planiranje i organiziranje oblika zaštite i zbrinjavanja

Ove aktivnosti se poduzimaju nakon koordinacije s nadležnim institucijama u svrhu da se razmjena informacija odvija efektivno i efikasno te da se osigura multidisciplinarna suradnja svih uključenih institucija i organizacija u procesu donošenja odluke o oblicima i karakteru zaštite žrtve.

U procesu planiranja i organiziranja zaštite i zbrinjavanja, policija će o svim raspoloživim informacijama obavijestiti tužioca koji vodi slučaj. Ovisno o državljanstvu i dobi žrtve, obavijestit će i centar za socijalni rad, Službu za poslove sa strancima, ako je žrtva stranac, i osoblje skloništa u koje je žrtva smještena.

U slučaju punoljetne žrtve državljanina BiH, mjere zaštite žrtava i svjedoka žrtava planiraju se i provode u saradnji s nadležnim centrom za socijalni rad. Kada se radi o punoljetnoj žrtvi, centar za socijalni rad će biti obaviješten samo uz pristanak žrtve, odnosno samo kada se radi o punoljetnoj žrtvi kojoj je oduzeta poslovna sposobnost. Ukoliko žrtva nije dala pristanak, mjere zaštite planiraju se i provode u saradnji s nevladinom organizacijom kojoj je povjerena provedba takvih mjera.

Kada su u pitanju djeca s roditeljskim staranjem ili bez starateljstva, zaštita i pomoć organiziraju se u saradnji s roditeljima, starateljem ili nadležnim centrom za socijalni rad.

Punoljetnom stranom državljaninu, žrtvi trgovine ljudima, mjere zaštite se planiraju i provode u saradnji sa Službom za poslove sa strancima. U planiranje i provedbu mjera zaštite za stranog državljanina, maloljetnu žrtvu, uključuje se i privremeni staratelj koga na zahtjev Službe za poslove sa strancima imenuje nadležni centar za socijalni rad na osnovu mjesta skloništa.

Tužilaštvo i policija imaju obavezu da osiguraju fizičku zaštitu žrtava i svjedoka žrtava, a posebno da nadziru i prate sve informacije u slučaju ugrožavanja fizičke zaštite žrtava i svjedoka žrtava, nadzirući njihovo okruženje. Tužilaštva i policija imaju obavezu da pruže informacije i obavještenja o relevantnim sudskim i upravnim postupcima, kako bi žrtvi i svjedoku žrtve bilo omogućeno da njihovi interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv počinitelja krivičnih djela trgovine ljudima.

5.1.3 Intervencija III: Transport

Ova aktivnost se poduzima nakon određivanja vrste smještaja i pomoći.

Na osnovu procjene nadležnih organa da se radi o visokorizičnom slučaju trgovine ljudima, žrtvu će s mjesta identifikacije na mjesto lokacije skloništa sprovesti isključivo nadležna agencija za sprovođenje zakona. Ako se radi o strancu, žrtvi trgovine ljudima, nadležan je terenski centar Službe za poslove sa strancima uz pratnju jednog od članova internog tima nadležnog centra za socijalni rad.

U slučaju da nije evidentirana nikakva sigurnosna prijetnja, transport žrtve do skloništa je u nadležnosti centra za socijalni rad.

Tokom boravka žrtve u skloništu, moguća je potreba za ukazivanjem medicinskih intervencija istoj, posjeta ustanovama tokom sudskih procesa ili drugih aktivnosti gdje je neophodno prisustvo žrtve. U ovim situacijama agencija za sprovođenje zakona koja rukovodi slučajem nadležna je za sprovođenje i transport žrtve.

5.1.4 Intervencija IV: Smještaj

Nakon procesa identifikacije, komunikacije s nadležnim institucijama i određivanja vrste smještaja i pomoći (potencijalna) žrtva se smješta u sigurnu kuću / sklonište u trajanju od najmanje 30 dana, što je zakonski period refleksije za žrtve trgovine ljudima. Po isteku perioda refleksije, asistencija se nastavlja u skladu s individualnim planom reintegracije.

Sigurna kuća ili sklonište predstavlja oblik sigurnog privremenog zbrinjavanja. Aktivnosti sigurne kuće obuhvataju osiguravanje smještaja, ishrane, higijene, pružanje savjetodavne i psihološke podrške, medicinske, pravne i socijalne pomoći kao i podrške pri kontaktu s nadležnim institucijama. Smještaj u sklonište ne vrši se radi osiguranja trajnog boravka. Zbrinjavanje u sigurne kuće je besplatno!

Kada se radi o punoljetnoj žrtvi, smještaj u sigurnu kuću može uslijediti samo u slučaju dobrovoljnog pristanka žrtve na isti. Iako zakon nalaže da nije potrebno osigurati dobrovoljni pristanak maloljetne žrtve na smještaj, radi ukazivanja efikasne pomoći i zbrinjavanja maloljetne žrtve, neophodno je izvršiti pripremu iste za smještaj u sklonište ili sigurnu kuću u saradnji sa centrom za socijalni rad.

Ukoliko se dob stranog državljanina ne može utvrditi sa sigurnošću, a postoje razlozi za vjerovanje da se radi o maloljetnoj osobi, odnosno djetetu, isti se tretira kao dijete. To znači da se poduzimaju sve posebne propisane mjere u cilju zaštite najboljeg interesa djeteta.

Terenski centar Službe za poslove sa strancima će nakon obavljenog intervjua, a uz saglasnost strane osobe, potencijelne žrtve trgovine ljudima i uz konsultaciju s tužiocem, stranca uputiti u sklonište radi pružanja pomoći i zaštite kao i sprečavanja njegove dalje eksploatacije ili zlostavljanja.

Strani državljanin, žrtva trgovine ljudima, može biti smješten u skloništa kojima rukovode nevladine organizacije koje imaju potpisan protokol s Ministarstvom sigurnosti BiH koje je nadležno za pitanja stranaca u BiH. Ministarstvo sigurnosti (Sektor za imigracije) raspolaže informacijama o nevladinim organizacijama i nadležnim osobama za smještaj.

Žrtva koja je državljanin BiH može biti smještena u skloništa kojima rukovode nevladine organizacije koje imaju potpisan protokol s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, koje je nadležno za pitanja BiH državljana, žrtava trgovine ljudima u BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH raspolaže informacijama o ovim nevladinim organizacijama i nadležnim osobama za smještaj.

Sve pomenute nevladine organizacije vrše zbrinjavanje punoljetnih i maloljetnih osoba 24 sata na dan.

Nakon što se donese odluka o smještaju u sigurnu kuću, potrebno je da sve uključene institucije i organizacije kontaktiraju nadležne nevladine organizacije u cilju prikupljanja svih relevantnih podataka, kako bi se žrtva što adekvatnije pripremila na uvjete smještaja. Tokom ovog procesa uzajamne komunikacije, službenici trebaju razmijeniti osnovne podatke o slučaju te analizirati potrebnu dokumentaciju za smještaj, kako bi odgovorna nevladina organizacija mogla što detaljnije pripremiti prihvat žrtve u sklonište.

Sklonište je objekat zatvorenog tipa i samim tim je fizički sličan uvjetima u kojima je žrtva boravila tokom perioda eksploatacije usljed čega se nerijetko dešava da se žrtve prvobitno osjećaju nelagodno i zatvoreno. U cilju izbjegavanja ovakvih situacija i neželjenih posljedica (npr. bijeg žrtve iz skloništa), izuzetno je važno pojasniti žrtvi da je ona zbrinuta u sklonište zbog svoje sigurnosti i rehabilitacije. Punoljetna žrtva može napustiti sklonište u bilo kojem trenutku rehabilitacije na vlastiti zahtjev. Maloljetna žrtva može napustiti sklonište samo na zahtjev staratelja.

Lokaciju skloništa / sigurne kuće, gdje borave žrtve trgovine ljudima ne treba otkrivati!

U slučaju da Interni tim centra za socijalni rad odluči da je smještaj u sklonište u najboljem interesu žrtve, isti se može obaviti u bilo koje doba dana i noći. Svaka nevladina organizacija koja rukovodi skloništem za žrtve trgovine ljudima ima dežurnu osobu koja se može kontaktirati 24 sata dnevno u cilju zbrinjavanja potencijalne žrtve trgovine ljudima .

Smještaj se vrši na osnovu dokumentacije koju je neophodno dostaviti nadležnoj nevladinoj organizaciji u što skorijem roku od trenutka identifikacije, u cilju što bržeg i adekvatnijeg zbrinjavanja žrtve. Dokumentacija se dostavlja isključivo na licu mjesta prilikom smještaja žrtve trgovine.

Prilikom smještaja nadležna nevladina organizacija će imenovati voditelja slučaja koji će sarađivati s tužilaštvom, policijom, centrom za socijalni rad, Službom za poslove sa strancima, privremenim starateljem, pravnim savjetnikom i drugim uključenim organizacijama i institucijama radi upoznavanja žrtve s pravima i obavezama boravka u skloništu u cilju prilagođavanja na uvjete smještaja i učinkovitijeg ukazivanja pomoći.

Strane žrtve trgovine ljudima imaju pravo na humanitarnu vizu koja im omogućava legalan privremeni boravak u Bosni i Hercegovini. Prije podnošenja zahtjeva za vizu žrtve imaju rok od trideset dana da odluče da li će podnijeti zahtjev za vizu. Vlada dozvoljava žrtvama trgovine ljudima kojima je izdana humanitarna viza da legalno zasnuju radni odnos u zemlji i vrijeme provedeno u zemlji na osnovu takve vize uzima se u obzir prilikom razmatranja zahtijeva za odobrenje stalnog boravka. Za žrtve trgovine ljudima nema posebne vize.

5.1.5 Intervencija V: Saradnja s nadležnim institucijama tokom zbrinjavanja

Ova intervencija predstavlja aktivnosti koje se sprovode tokom cjelokupnog procesa asistencije žrtvi. Efikasna borba protiv trgovine ljudima i pružanje odgovarajuće pomoći i zaštite žrtava ovise o stepenu međusobne saradnje i koordinacije aktivnosti svih institucija i organizacija uključenih u ove procese. S tim u vezi neophodno je da saradnja i komunikacija inspektorata rada i njihovih uposlenika na terenu s agencijama za provedbu zakona na svim razinama, Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvom sigurnosti BiH, centrima za socijalni rad, Službom za poslove sa strancima, zdravstvenim službama i ustanovama i nevladinim organizacijama u procesu asistencije žrtvama trgovine ljudima budu pravovremene, jasne, dvosmjerne i učinkovite.

Nadležne institucije u postupanju sa žrtvama trgovine ljudima konstantno sarađuju i svaka u okviru svoje nadležnosti, zajedno ili odvojeno prema dogovoru, prikuplja i razmjenjuje informacije o: uspostavljenom kontaktu sa djetetom i porodici, procjenjivanju povreda koje su nanijete žrtvi i porodici, procjenjivanju rizika od nove povrede, osiguravanju dokaza o zlostavljanju i eksploataciji te osiguravanje hitne usluge zaštite. Pored navedenog, nadležne institucije rade i na identificiranju resursa koji su na raspolaganju za zaštitu žrtve, pripremama za odluku o izdvajanju žrtve djeteta iz obitelji ili druge sredine (nadležnost centra za socijalni rad, ako za tim postoji potreba), nalaženju odgovarajućeg smještaja (nadležnost centra za socijalni rad), osiguravanju povratne informacije drugim relevantnim osobama ili institucijama te rezultatima izvršene procjene i mogućem aktiviranju predmeta.

Imenovani staratelj zastupa interese maloljetne žrtve tokom kontakta s nadležnim institucijama u svim fazama postupka i odlučuje o svim pitanjima koja su od najboljeg interesa za dijete, uključujući zaštitu privatnosti i identiteta te sprečavanje dalje reviktimizacije maloljetne žrtve.

Psihološka priprema maloljetne žrtve za davanje iskaza je, također, obaveza internog tima, odnosno nadležnog centra za socijalni rad. U slučaju da je dijete smješteno u sigurnu kuću koja nije u istoj općini kao i nadležni centar, odnosno dijete nije svakodnevno dostupno internom timu, priprema za svjedočenje organizira se u koordinaciji s voditeljem slučaja nevladine organizacije.

Pripremu maloljetne žrtve za svjedočenje na sudu vrši nadležno tužilaštvo uz obavezno prisustvo imenovanog staratelja.

Razmjena informacija o potencijalnim i identificiranim žrtvama trgovine obavlja se na jedinstvenom obrascu za prikupljanje podataka o potencijalnim i / ili identificiranim žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Ispunjeni obrazac s potrebnim prilozima dostavlja se putem pošte ili putem kurira u Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima. U slučaju popunjavanja i dostavljanja ovog obrasca za maloljetnu žrtvu, centri za socijalni rad dužni su osigurati saglasnost od staratelja za korištenje i obradu podataka o toj žrtvi. Važno je voditi računa o neugrožavanju povjerljivosti podataka o žrtvi te profesionalnom odnosu prema osobama kojima se pruža zaštita.

SLUŽBA ZA POSLOVE SA STRANCIMA
TERENSKI CENTRI

Sarajevo 033 772 990
Banja Luka 051 213 925
Mostar 036 319 118
Trebinje 059 240 260
Zenica 032 200 981
Bijeljina 055 203 032
Brčko 049 232 160
Istočno Sarajevo 057 224 684
Tuzla 035 252 608
Doboj 053 209 113
Travnik 030 540 116
Goražde 038 220 005
Bihać 037 228 563
Orašje 031 719 285
Livno 034 204 829
Ljubuški 039 831 012

DRŽAVNA AGENCIJA ZA ISTRAGE I ZAŠTITU BiH

SIPA (Sjedište) centrala Istočno Sarajevo: 057 326 100; 057 326 105

Regionalna kancelarija Sarajevo centrala: 057 326 100

Regionalna kancelarija Banja Luka centrala: 051 348 280

Regionalna kancelarija Mostar centrala: 036 447 500

Regionalna kancelarija Tuzla centrala: 035 320 500

NEVLADINE ORGANIZACIJE:

S Ministarstvom sigurnosti Protokol o smještaju žrtava trgovine ljudima stranim državljanima potpisale su:

NVO Medica Zenica tel: 032 463 920; tel/fax 032 463 924

NVO MFS EMMAUS Doboj Istok tel: 035 726 690 ; fax:035 720 284, Ured u Sarajevu 033 263 385

NVO Vaša Prava Sarajevo 033 789 105, 033 789 106

NEVLADINE ORGANIZACIJE:

S Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice Protokol o smještaju žrtava trgovine ljudima državljanima BiH, žrtvama seksualnog iskorištavanja potpisale su:

NVO Medica Zenica 032 463 920; tel/fax 032 463 924

NVO MFS EMMAUS Doboj Istok tel: 035 726 690 ; fax:035 720 284, Ured u Sarajevu 033 263 385

NVO Žene sa Une Bihać tel/fax : 037 220 855

NVO Fondacija lokalne demokratije Sarajevo tel/fax: 033 237 240, 033 236 899

NVO Budućnost Modriča tel: 053 820 700; fax: 053 820 701

NVO Vaša Prava Sarajevo 033 789 105, 033 789 106

6. Korištena literatura

POPIS LITERATURE

- Anti-slavery International (2009). Begging for Change: Research findings and recommendations on forced child begging in Albania/Greece, India and Senegal. Dostupno na: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/anti-slavery_international_2009_-_begging_for_change_en_1.pdf.
- Government of Netherlands (2016). Manual for experts on multidisciplinary cooperation against trafficking in human beings for labour exploitation. Dostupno na: https://www.eerstekamer.nl/bijlage/20160211/bijlage_manual_for_experts_on/document3/f=/vk1heepgfrmn.pdf
- Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine (2011). Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2010. Godinu. Dostupno na: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013012902564737bos.pdf.
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, 47/14, 22/15, 40/15 (2015).
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11 i 33/13 (2013).
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14 (2014).
- Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13 (2013).
- Međunarodna organizacija rada (1930). Konvencija o prinudnom radu, 28. juni 1930, C29.
- OSCE (2011). Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: Referentni materijal s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. OSCE: Sarajevo.
- Međunarodna organizacija rada (1957). Konvencija o ukidanju prinudnog rada, 25. juni 1957, C105.
- Ujedinjene Nacije (2000). Protokol o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom koji dopunjuje Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 15. novembar 2000.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2012). Strategy on Human Trafficking and Migrant Smuggling. Vienna: UNODC
- U. S. State Department (2008). Izvještaj o trgovini ljudima. Sarajevo: U. S. Embassy
- Vijeće Evrope (2000). Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, 16. maj 2005, CETS 197.
- Zakon o evidencijama u oblasti rada i zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske,* 18/94 i 64/06 (2006).
- Zakon o inspekcijama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH,* 17/08 (2008).
- Zakon o inspekcijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 73/14 (2014).
- Zakon o inspekcijama u Republici Srpskoj, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 74/10, 109/12, 117/12 i 44/16 (2016).
- Zakon o organizaciji organa uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 35/05 (2005).
- Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme privremene nezaposlenosti Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 30/10 i 102/12 (2012).
- Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 55/00, 41/01, 22/05, 09/08 (2008).
- Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, 8/03, 33/04 i 29/05 (2005).
- Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 26/16 (2016).
- Zakon o radu Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 1/16 (2016)
- Zakon o štrajku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 62/15 (2015).

- Zakon o štrajku Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 111/08 (2008),
- Zakon o upravnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 02/98 i 48/99 (1999).
- Zakon o vijeću zaposlenika Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 38/04 (2004).
- Zakon o zapošljavanju stranaca Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, 14/00 (2000)
- Zakona o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 24/09 i 117/11 (2011),
- Zakon o zaštiti na radu Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni list SR BiH*, 22/90 (1990).
- Zakon o zaštiti na radu Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 1/08 i 13/10 (2010).

7. Lista relevantnih pojmova

Migracija (latinski migratio, migrare – lutanje, kretanje, seljenje) podrazumijeva pristanak osobe da ode iz svoje zemlje porijekla i useli se u dugu zemlju. Migracija je dobrovoljna i ne podrazumijeva prevaru, prisilu, eksploataciju i nasilje. Migracija podrazumjeva fizičko kretanje kroz prostor između dvije destinacije. Pri tome je važna udaljenost, vrijeme ili trajnost boravka u drugoj zemlji, stanovanje tj. prebivanje, aktivnosti i njihove posljedice.

Trgovina ljudima označava upotrebu sile ili prijetnje upotrebe sile te druge oblike prinude, otmice, prevare ili obmane. Odnosi se na zloupotrebu vlasti, uticaja ili položaja bespomoćnosti kao i davanja ili primanja isplata ili drugih koristi. Sve navedeno radi se u cilju pridobijanja lica koje ima kontrolu nad drugim licem da vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja. Izraz trgovina ljudima obuhvata i pojmove krivičnih djela koja su predviđena Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine: zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu te međunarodno vrbovanje radi prostitucije. Također, obuhvata i krivična djela trgovine ljudima koja su predviđena krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine radi vršenja prostitucije, iskorištavanja djece u svrhu pornografije, proizvodnje i prikazivanja dječije pornografije, navođenja na prostituciju i upoznavanja djeteta s pornografijom.

Krijumčarenje predstavlja nedozvoljeno prevođenje ili omogućavanje prevođenja jednog ili više migranata ili drugih lica preko državne granice, odnosno sačinjavanje, nabavljanje ili posjedovanje lažne putne ili lične isprave u namjeri pribavljanja neke koristi za sebe ili drugog. Krijumčarenje predstavlja i vrbovanje, prevoženje, sakrivanje, pružanje zaštite ili omogućavanje boravka krijumčarenih lica u nekoj zemlji.

Prostitucija predstavlja praksu dobrovoljnog upuštanja u seksualne aktivnosti, obično sa osobama koje nisu supružnici ili prijatelji, radi direktne isplate u novcu ili drugim vrijednostima. Prostitucija može biti dobrovoljna ako je u pitanju individualni izbor isključivo punoljetne osobe, pod uvjetom da to nije organizirana aktivnost u kojoj sudjeluje više osoba (npr. podvođač i osoba koja se prostituše ili više njih).

Indikatori trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije su teorijska uporišta sastavljena kao pomoć službenicima ili građanima u prepoznavanju znakova trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u praksi.

Žrtva je svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima u smislu definicije trgovine ljudima.

Maloljetna osoba / dijete je osoba koja nije navršila 18 godina života.

Svjedok je lice bez čijeg svjedočenja nema izgleda da se u krivičnom postupku istraže i utvrde činjenice i utvrdi boravište osumnjičenog lica ili bez čijeg svjedočenja bi to bilo znatno otežano.

Nadležne institucije predstavljaju svi državni, entitetski, kantonalni i općinski organi u Bosni i Hercegovini koje imaju zakonom propisane nadležnosti da koordiniraju ili provode aktivnosti na prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima, odnosno nadležne su za pružanje pomoći i zaštite. Ti organi i institucije su: Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti, Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija, Služba za poslove sa strancima, Tužilaštvo i Sud Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo vanjskih poslova te entitetske, kantonalne i općinske institucije i organizacije kao i nadležna odjeljenja Brčko Distrikta za unutrašnje poslove, socijalnu, porodičnu i zdravstvenu zaštitu, nauku i obrazovanje, raseljena lica i izbjeglice, sudovi i tužilaštva.

Ovlaštene organizacije označavaju registrirana udruženja ili fondacije (nevladine organizacije) s kapacitetom za zaštitu, pružanje pomoći žrtvama i svjedocima žrtvama koje su zaključile protokol o saradnji u aktivnosima vezanim za borbu protiv trgovine ljudima s nadležnim institucijama.

Diskriminacija je svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje u odnosu na osobe ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili osobe u vezi s njima, na otvoren ili prikriven način. Zasniva se na rasi, boji kože, nacionalnom ili etničkom porijeklu i pripadnosti, jeziku, vjerskom ili političkom ubjeđenju, spolu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, zdravstvenom stanju, bračnom stanju i drugim ličnim svojstvima. Diskriminacija predstavlja aktivno djelovanje i ponašanje na temelju predrasuda ili namjernog osporavanja prava nekoj društvenoj grupi i / ili pripadnicima tih grupa. Kriteriji osporavanja mogu se temeljiti na spolu, spolnoj orijentaciji, rasi, vjeroispovijesti, etnicitetu, dobi i sl. Diskriminirajuće djelovanje ide u prilog pojedinca / grupe, a usmjereno je na štetu drugog pojedinca / grupe, čime se ističe njen manje vrijedan položaj u društvu. Norme i pravila na temelju kojih se isključuju te druge, najčešće manjinske grupe, ugrađene su u društvenu strukturu i socijalizacijski se reproduciraju putem obrazovnog sistema, kulture, medija, a katkad i političkog sistema.

Eksploatacija predstavlja iskorištavanje drugih putem prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prinudnog rada ili pružanja usluga, ropstva ili postupaka sličnih ropstvu, služenja pod prinudom ili uklanjanja organa.

Vrbovanje / regrutovanje u domenu trgovine ljudima obuhvata razne oblike prevare, obmane, laži i / ili iskrivljavanja činjenica u svrhu uvjeravanja osobe – žene, djeteta i / ili muškarca da pristane na ponuđene, odnosno lažno predstavljene uvjete života i / ili rada u matičnoj zemlji ili inostranstvu. Vrbovanje može vršiti nepoznata osoba, ali se u praksi najčešće radi o poznaniku, prijatelju, partneru i / ili članu porodice. Također, vrbovanje se može vršiti posredstvom agencije za zapošljavanje i / ili sklapanje brakova, kao i putem oglasa za posao koji se mogu naći u novinama.

Samoidentifikacija podrazumijeva situaciju u kojoj punoljetna osoba pojašnjava oblike eksploatacije kojima je bila izložena tokom određenog vremenskog perioda, a na osnovu kojih će nadležni službenik ili ovlašteno lice procijeniti da li se radi o potencijalnoj žrtvi trgovine ljudima

Seksualno nasilje je prevladavajući oblik spolno uslovljenog nasilja i pokriva brojne vrste seksualnog zlostavljanja, među kojima su spolno uznemiravanje, prisilne seksualne radnje, silovanje, incest, seksualno ropstvo, prostitucija, nasilna djela protiv seksualnog integriteta žena, prisilna trudnoća, negiranje prava na korištenje kontracepcije i drugi oblici neželjenoga seksualnog ponašanja. Svjetska zdravstvena organizacija definira seksualno nasilje kao bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počiniti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze. Karakterizira ga upotreba sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobrobiti i / ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba. Uz to, u taj tip nasilja valja uključiti i različite oblike ritualnih praksi, uključujući silovanje u ratu, genitalno sakaćenje žena ili kazne za rodnu transgresiju.

Specijalni tretman djeteta podrazumijeva obezbjeđenje smještaja na sigurno mjesto, poštivanje mišljenja djeteta, pravo na povjerljivost i diskreciju, pravo na informaciju, efikasno vođenje postupka odnosno procjenu pojedinačnog slučaja te pronalaženje i primjenu trajnog rješenja.

Prava žrtava trgovine ljudima su: adekvatan i siguran smještaj, zdravstvena zaštita, informiranje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njezinih prava i obaveza na jeziku koji žrtva razumije, pravna pomoć žrtvi u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava. Pored navedenog, žrtva ima pravo na informacije o načinu pristupa diplomatsko konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine, informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije te pravo na različite vidove treninga i edukacije u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.

Reintegracija je naknadno obnavljanje ili dopunjavanje nečega što je pojedincu ili nekoj društvenoj grupi bilo bitno ili im je nedostajalo, a što je imalo presudan uticaj na nastanak neželjene pojave, u ovom slučaju trgovine žrtvom. Reintegracija predstavlja sveobuhvatan proces koji je usmjeren na otklanjanje uzroka trgovine ljudima. Izazivanje promjena u ličnosti pojedinca, njegovoj porodici i lokalnoj zajednici je glavni preduvjet uspješne reintegracije. Ukoliko su promjene samo na jednom nivou, npr. ličnom, a ne prate ih istovremeno promjene i na ostalim nivoima, izvjesnije je da će žrtva ponovo biti u opasnosti, nego da će se u potpunosti reintegrirati. U ovome i jeste najznačajnija razlika između resocijalizacije i reintegracije. Dok resocijalizacija insistira na odgovarajućim promjenama na nivou pojedinca, reintegracija podrazumijeva neophodnost promjena na svim nivoima. Reintegracija uključuje procese rehabilitacije, repatrijacije i resocijalizacije.

Rehabilitacija predstavlja mjere koje su preduzete radi oporavka i uključivanja rehabilitovane osobe u svakodnevne životne tokove.

Repatrijacija podrazumijeva proces povratka stranca žrtve trgovine ljudima u zemlju porijekla.

Resocijalizacija predstavlja povratak žrtve u društvenu zajednicu i njenu osposobljenost da živi društveno usklađenim životom, da normalno i uspješno obavlja društvene djelatnosti. Ovdje se pretpostavlja ili da proces socijalizacije pojedinca nije uspješno okončan tokom razvoja i sazrijevanja ličnosti ili da je kod osoba koje su bile uspješno socijalizovane došlo do ispoljavanja neadaptiranog ponašanja usljed različitih nepovoljnih faktora. Zbog toga postoji potreba za njihovom naknadnom resocijalizacijom.

Aneks 5

Popis indikatora trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije dati su u narednoj tabeli.[1]

1 Government of Netherlands (2016)

KOJI SU INDIKATORI TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE?

KOJI SU INDIKATORI TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE?

Ovaj odjeljak pripremljen je da vam pomogne pri otkrivanju trgovine ljudima prepoznavanjem znakova DJELOVANJA, NAČINA I RADNE EKSPLOATACIJE. Potrebno je istaći da neće biti uvijek prisutni svi znakovi u slučaju na kojem radite. Ne zaboravite da možete imati više detalja o ovim pokazateljima, o metodama koje možete koristiti tokom potrage informacija vezano za pokazatelje i o dokazima koje možete naći i prikupiti u **referentnim smjernicama**. Znaci koji se mogu opaziti gledajući u osobu označeni su narandžastom bojom, dok one koje možete opaziti slušajući nju / njega su neoznačeni. Imajte u vidu da se liste koje se nalaze ispod nisu konačne jer se znaci mogu dodati ili modificirati da odražavaju promjene u načinu rada trgovaca ljudima.

Kada ste prošli kroz fazu posmatranja (ako je moguće) i razgovora sa osobom, trebali biste biti u stanju da ispunite djelimično ili u cjelosti tabelu predstavljenu u Aneksu 1.

SVRHA: MOŽETE LI NAĆI NEKE OD SLJEDEĆIH ZNAKOVA DA JE OSOBA ŽRTVA RADNE EKSPLOATACIJE?

- Uvjeti za rad teže krše zakon o radu i kolektivni ugovor.
- Radniku nije dozvoljena pauza, slobodni dani, slobodno vrijeme ili radi na poziv.
- Poslodavac ne može pokazati ugovore o radu, osiguranja ili registar osoba.
- Radnik ne zna koliko on / ona zarađuje.

DJELOVANJE: MOŽETE LI NAĆI NEKE OD SLJEDEĆIH ZNAKOVA?

REGRUTACIJA

- Osoba nije znala gdje će on / ona biti zaposlena.
- Osoba je platila prekomjerne naknade za regrutaciju.
- Osoba nema ugovor o radu, a odredbe i uvjeti su slabo definirani ili je ugovor o radu je napisan na jeziku koji osoba ne razumije.

SREDSTVA: MOŽETE LI NAĆI NEKE OD SLJEDEĆIH ZNAKOVA?

PRIJETNJE

- Osoba pokazuje znakove straha i anksioznosti, pogotovo u prisustvu supervizora, menadžera, muškarca ili žene koji prate njega / nju tokom prevoza, transfera ili graničnog prelaza.
- Lice daje izjave koje su inherentne ili ukazuju na indoktrinaciju.
- Supervizori, menadžeri, muškarci ili žene koje prate osobu tokom prevoza, transfera ili graničnog prelaza pokazuju agresivnost prema osobi.

PREVOZ, TRANSFER

- Osoba nije organizirala njen transport ili ne poznaje rutu putovanja od mjesta polaska do odredišta.
- Osoba pokazuje znakove straha od muškarca ili žene koja je prati.
- Treće lice vraća pasoš osobi neposredno prije prelaska granice.
- Putnici u grupi ne izgledaju kao da se poznaju.

UTOČIŠTA, POTVRDA (HARBOURING, RECEIPT)

- Osoba živi i spava na poslu.
- Prostorije za spavanje su pretrpane, nezdrave i nemaju osnovnih higijenskih prostorija, s ograničenom privatnošću ili nemaju nikakvo pravo na privatnost.
- Osoba ima ograničenu slobodu kretanja u njegovom / njenom mjestu.

ČUVANJE DOKUMENATA

- Osoba ne posjeduje ili nema pristup njegovim / njenim identifikacionim dokumentima (pasoš, lična karta, viza, radne ili boravišne dozvole) ili drugim vrijednim ličnim stvarima (povratna karta) i ne može im pristupiti po potrebi.
- Ostali radnici su u istoj situaciji, bez pristupa svojim identifikacionim dokumentima.
- Identifikacioni dokumenti izgledaju falsifikovano.

KOJI SU INDIKATORI TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE?

UPOTREBA SILE

- Osoba ima vidljive povrede (npr. modrice, ožiljke, posjekotine, povreda usta i zuba, opekotine od cigareta).
- Osoba pokazuje znakove anksioznosti ili se plaši (npr. znojenje, drhtanje, poteškoće odgovaranja na direktno postavljena pitanja, izbjegavanje kontakta očima zbog razloga koji nisu vezani za kulturu i običaje).

OGRANIČENJE KRETANJA

- Osoba živi i radi na istoj lokaciji.
- Postoje mehanizmi kontrole na radnom mjestu, kao što su videonadzor, znaci upozorenja ljudima da ne izlaze, nepristupačnost prozora ili prozori s rešetkama, zaključana vrata itd.

IZOLACIJA

- Osoba ne zna svoju lokaciju ili adresu.
- Radno mjesto je na udaljenoj lokaciji do kojeg je teško doći javnim ili privatnim prevozom.
- Osoba ima ograničen ili nikakav pristup sredstvima komunikacije (npr. telefon, pošta, internet).
- Poslodavac kontrolira kontakte s drugim ljudima ili insistira da odgovara na pitanja u ime osobe i / ili na prevođenju svih razgovora.

ČUVANJE ZARADE

- Poslodavac ne može pokazati ugovor o radu ili dokaz da su plate isplaćene osobama ili su dokumenti za zapošljavanje i evidenciju plata izmijenjeni.
- Isplate su neregularne i / ili često kasne.
- Lice ne razumije kako se obračunavaju plate ili odbitak ili ne zna koliko on / ona zarađuje.

OBMANA

- Stvarne odredbe i uvjeti rada se razlikuju od onih koje su obećane usmeno.
- Osoba je potpisala novi ugovor o radu po dolasku na posao.

ZLOUPOTREBA RANJIVOSTI

- Osoba je u neregularnoj administrativnoj situaciji i ne posjeduje boravišnu ili radnu dozvolu.
- Osoba spada u grupu koja je diskriminirana ili nema jednaka prava u društvu (npr. na osnovu spola, statusa izbjeglice / azila, etničke pripadnosti, invaliditeta, statusa siročeta ili članstva u manjinskoj vjerskoj ili kulturnoj grupi).
- Osoba ima ograničeno obrazovanje i / ili je nepismena ili ne poznaje lokalni jezik.
- Osoba je u situaciji u kojoj on / ona ovisi na više načina (npr. oslanja na poslodavca za smještaj, hranu ili druge pogodnosti).
- Osoba se sa strahom odnosi na vjerska ili kulturna uvjerenja.

DUŽNIČKO ROPSTVO

- Osoba mora platiti prekomjerne naknade za regrutaciju, prevoz, smještaj, hranu, alat ili sigurnosnu opremu koja se odbija direktno od plate osobe.
- Rokovi otplate za avans su nejasni ili izmijenjeni.
- Kamatna stopa za avans je nerazumna i može biti veća od zakonske granice.
- Roditelji primaju isplatu od trgovca u zamjenu za svoje dijete.

Izvod iz recenzije:

„...I dok je fokus javnosti, akademskih krugova pa i pravosudnih tijela čini se na prvom mjestu usmjeren ka borbi protiv trgovine ljudi u svrhu seksualne i nekih drugih vidova eksploatacije, dotle radna eksploatacija ostaje u sjeni svih napora na njezinu iskorjenjivanju, predstavljajući iznimno raširen oblik trgovine ljudima, sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze. Upravo činjenica da publikacija „VODIČ ZA INSPEKTORE RADA U OTKRIVANJU I IDENTIFIKACIJI ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE“ pretendira biti izvorom relevantnih informacija tijelima upravnoga nadzora o modalitetima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije te konkretnih smjernica kako je prepoznati i kako postupiti u takvim slučajevima s ciljem njezina suzbijanja, od iznimne je vrijednosti za sve razine inspekcijskih tijela i uopće agencija za provedbu zakona u Bosni i Hercegovini.

...U skladu sa prethodno navedenim sa velikim zadovoljstvom preporučujem objavljivanje publikacije „VODIČ ZA INSPEKTORE RADA U OTKRIVANJU I IDENTIFIKACIJI ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE“ u izdanju Centra za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC) kao teksta koji će nesumnjivo doprinijeti borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i uopće trgovine ljudima kao jedne od najtežih inkriminacija savremenog doba.“

prof. dr. sc. Haris Halilović

cprc
CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE POLITIKE SUPROTSTAVLJANJA KRIMINALITETU

UNITED STATES EMBASSY
BOSNIA AND HERZEGOVINA